

Damga ve Sürekli Yabancılık: Almanya Türk Toplumu Örneği

Irmak Baran

0009-0008-5229-2443

Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye

ror.org/00jga9g46

irmakbaran@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Erving Goffman'ın Damga (Stigma) Teorisi çerçevesinde, Almanya'daki Türk toplumunun sürekli yabancı olarak damgalanma sürecini incelemektedir. Goffman, damgayı yerel toplumun normlarından sapma gösteren veya etnik, dinî ve kültürel farklılıklar taşıyan bireylerin, bu farklılıklarının olumsuz bir şekilde işaretlenmesi ve bu olumsuzlukların toplumsal bedende somutlaşması olarak tanımlar. Etnik ve dinî farklılıklardan kaynaklanan damga yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, entegrasyon ve uyum konuları etrafındaki yapılan sosyal bilim çalışmalarında araçsallığı üzerinden ele alınmıştır. Damga, bireysel ya da sosyal kimliklerin olumsuz bir şekilde tanımlanmasında önemli bir işlev görür. Yabancı kavramının içerdiği gözden düşürücü ve itibarsızlaştırıcı niteliklerin hemen hemen tamamı yabancı gruplar içinde en dezavantajlısı göçmende bedenlenmiş olarak bulunur. Günümüzde etnik ve kültürel farklılıklar nedeniyle yaşanan damgalar, özellikle göçmenlerde sürekli yabancı olma durumuna dönüşmektedir. Altmışlı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa yönüne başlayan geçici işçi göçü gelinen süreçte sosyal göç haline dönüşmüş ve Türkler Avrupa'nın en büyük etnik göçmen gruplarından biri haline gelmişlerdir. Bu çalışma, bir göçmen toplumu olarak Almanya'daki Türk toplumunun Alman toplumu ve devleti tarafından sürekli yabancı olarak konumlandırıldığını iddia etmektedir. Bu bağlamda Almanya Türk toplumu örneği üzerinden yabancı kavramının bir damga olarak nasıl inşa edildiğini, bu damganın Türk toplumunda nasıl kalıcı bir etkiye dönüştüğünü anlama ve açıklama çabasını taşımaktadır. Araştırmada, metodolojik olarak yorumsamacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Literatür taraması, kavramsal analiz ve konu ile ilgili veri kaynaklarında mevcut metinlere yönelik içerik analizleri ile sürekli yabancılık damgası yorumlanmıştır. Damganın tanımı, kaynakları ve üretim süreçleri ele alınarak, Almanya Türk toplumunun sürekli yabancı olarak nasıl sınıflandırıldığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda Türklerin etnik, dinî ve kültürel farklılıkları ile yabancı kavramında içkin bulunan damgalanmaya temel itibarsızlaştırıcı nitelikleri taşıdıkları bu nedenle "sürekli yabancı" olarak damgalandıkları kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sosyoloji; Goffman; Damga; Yabancı; Göçmen; Almanya Türk Toplumu

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada Almanya Türk toplumunun sürekli yabancı olarak sınıflandırıldığını ve bu sınıflandırılmanın etnolojik bir damga olduğunu iddia ediyoruz.
- Bu çalışma özel bir örnek üzerinden bir öteki olarak yabancı kavramının sürekli damga haline dönüşmesini anlama ve açıklamayı hedef edinmektedir.
- Yabancı kimliği güvenilirlik içerir ve bu güvenilirlik yabancıyı itibarsızlaştırarak damgalanmasına sebep olur.
- Damganın bızatihi değişmez niteliği yabancı kavramını sürekli kılmaktadır.
- Avrupa ve Almanya’da yaşayan Türkler nesiller boyunca “sürekli yabancı” damgasını taşıyacaklardır.

Atıf Bilgisi

Baran, Irmak. “Damga ve Sürekli Yabancılık: Almanya Türk Toplumunu Örneği”. *Eskiyeni* 56 (Mart 2025), 67-101. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1601323>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	14 Aralık 2024
<i>Kabul Tarihi</i>	05 Mart 2025
<i>Yayın Tarihi</i>	25 Mart 2025
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Stigma and Permanent Foreignness: The Example of the Turkish Community in Germany

Irmak Baran

0009-0008-5229-2443

Republic of Türkiye Ministry of National Education Ankara, Türkiye

ror.org/00jga9g46

irmakbaran@gmail.com

Abstract

This study examines the process through which the Turkish community in Germany is stigmatized as a “permanent foreigner” within the framework of Erving Goffman’s Stigma Theory. Goffman defines stigma as the negative marking of individuals who deviate from the norms of the local society or possess ethnic, religious, and cultural differences, with these differences being negatively signified and embodied in the social body. The study draws from extant social science literature that has examined the stigma resulting from ethnic and religious differences, particularly with regard to its instrumental role in relation to phenomena such as xenophobia, discrimination, integration, and adaptation. It argues that stigma plays a significant role in the negative definition of individual or social identities and that the discrediting and stigmatizing characteristics inherent in the concept of “foreigner” are largely embodied in the migrant, who represents the most disadvantaged group within foreign communities. In contemporary contexts, stigmas arising from ethnic and cultural differences, particularly among immigrants, often result in the condition of being a “perpetual foreigner.” Since the 1960s, the temporary labor migration from Turkey to Western Europe has evolved into a more permanent form of social migration, with Turks becoming one of the largest ethnic immigrant groups in Europe. This study posits that the Turkish community in Germany, as an immigrant group, is positioned as a “perpetual foreigner” by German society. In this context, the research seeks to understand and explain how the concept of “foreigner” is constructed as a stigma and how this stigma transforms into a lasting effect within the Turkish community. The study adopts an interpretive approach methodologically. The concept of perpetual foreignness is interpreted through a review of relevant literature, a conceptual analysis, and a content analysis of pertinent textual sources. The definition, sources, and production processes of stigma are examined, and it is concluded that the Turkish community in Germany is classified as a “perpetual foreigner” due to its ethnic, religious, and cultural differences, which carry inherent discrediting attributes, which is why they are stigmatized as “perpetual foreigners.”

Keywords

Sociology; Goffman; Stigma; Foreigner; Migrant; Turkish Community in Germany

Highlights

- In this study, we posit that the Turkish community in Germany has been consistently categorized as foreign, and that this classification functions as an ethnological stigma.
- The study seeks to understand and explain how the concept of the foreigner, as an “other,” transforms into a persistent stigma through a specific case.
- The foreign identity inherently embodies a sense of unreliability, and this unreliability leads to the discrediting of the foreigner, thereby resulting in stigmatization.
- The study further explores how the inherent and unalterable nature of this stigma contributes to its endurance.
- Turks living in Europe and Germany will continue to bear the “permanent foreigner” stigma across generations.

Citation

Baran, Irmak. “Stigma and Permanent Foreignness: The Example of the Turkish Community in Germany”. *Eskiyeni* 56 (March 2025), 67-101.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1601323>

Article Information

<i>Date of submission</i>	14 December 2024
<i>Date of acceptance</i>	05 March 2025
<i>Date of publication</i>	25 March 2025
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Geçmişten günümüze bireylerin davranışları ve birbirleriyle kurduğu ilişki biçimlerinin hangilerinin toplumsal düzleme ait olduğu sosyologları meşgul etmiştir. Bu bağlamda bireyin davranışlarını toplumsal kılan etnik, dinî, kültürel grup aidiyetlerini referans alan ve onları anlamlı kılan sosyal süreçlerle ilgili olarak modern dönem ve sonrası sosyoloji literatüründe çok sayıda araştırma yer almaktadır. Simmel'e göre insanlar çeşitli sebep ve amaçlarla bir araya gelerek etkileşimde bulunurlar ve birkaç kişinin etkileşime girdiği yerde de toplum vardır.¹ Birey davranışlarının toplumsal davranış düzlemine uygun olması beklenir. Bireyin sosyal hayatta neyi nasıl yapacağı bağlı olduğu toplum/grup tarafından belirlenmiş ve davranışları toplumsal yapının kabulü ile anlamlı kılınmıştır.²

Bu anlamda toplumsal yaşam bireyin toplumsal davranış düzleminde belli amaç ve sebeplerle öteki ile bir araya gelip etkileşimde bulunduğu ilişki biçimlerini içerir. Söz konusu ilişkilerde bireyler kendilerine ve ötekiye yönelik yargıları ile toplumsallaşırlar. Bu nedenle ötekinin tanımlanması, betimlenmesi, onunla kurulan ilişki ve etkileşimde hayati önem arz eder. Öteki, onunla kurulan ilişkiler ve karşıtlıklar düzleminde değerlendirilir.³ Öteki bir taraftan devlet, siyaset, örf gibi kurumsal yapılar tarafından belirlenir. Diğer taraftan bireylerin gündelik yaşamın çeşitli bağlamlarında bir araya geldiklerinde karşılıklı olarak birbirlerine yönelik tanımlamaları, bu tanımlamalardan kaynaklanan ön yargıları ve etkileşim esnasında edindikleri izlenimleri ötekiyi belirler. Bir başka deyişle olumlu ve olumsuz özellikler, etiketler ve damgalarla öteki üretilir. Bazen 'zenci' kavramında olduğu gibi ötekine ad olan kavramın bizzat kendisi damga haline gelir. Nitekim ötekini damgalama büyük ölçekli kültürel, sosyal ve tarihsel güçler açısından anlaşılabilir. Ancak bu etkiler sonuçta bir toplumun bireysel üyelerinin katılımını gerektirir. Damgalanmış kişiler hakkındaki bireysel düşünceler daha büyük eğilimleri yansıtır.⁴ Bu bağlamda bu çalışma özel bir örnek üzerinden bir öteki olarak yabancı kavramının sürekli damga haline dönüşmesini anlama ve açıklamayı hedeflemektedir.

Son yıllarda Türkiye'de dost sohbetlerinde, medyada, toplu taşıma araçlarında Suriyeliler ve Afganlılarla ilgili olumsuz içerikli cümleler duymak sıradanlaşmıştır. Suriyeliler ya da Afganlı göçmenler ev kiralalarının artışının, ekonomik krizin, hayat pahalılığının, kriminal olayların sorumlusu olarak sosyal medya platformlarında paylaşılmaktadır. Amerika'da ve Brezilya'da zenci (negro), İsrail'de Arap, kavramları sadece etnisite ya da deri rengini ifade etmemektedir.⁵ İfade edilen bu gruplara

¹ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 47.

² Zeki Aslantürk, "Sosyoloji Nedir?", *Sosyolojiye Giriş*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli (Ankara: Grafiker, 2013), 20.

³ Eşref Akmeşe, "Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz: Çoğunluk 2010", *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 5/1 (26 Mart 2020), 58.

⁴ Jennifer Crocker - Neil Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", ed. Stephen C. Ainsley vd. (Boston, MA: Springer US, 1986), 95-121.

⁵ Michèle Lamont vd., *Getting Respect: Responding to Stigma and Discrimination in the United States, Brazil, and Israel* (New Jersey: Princeton University Press, 2016).

yaşadıkları toplumda günah keçisi rolü biçilmiş görünmektedir. Modern dünyanın en fazla 'günah keçisi' kategorisine sokulan gruplarının başında yabancılar veya bu yabancı kategorisinin bir türü olan göçmenler gelmektedir.⁶ Günümüz toplumlarında rastlanan yabancılar yönelik olumsuz yargı içeren söylem ve davranışlar, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ekonomik, siyasi, sosyal ve psikolojik nedenlerden kaynaklanabilir. Ancak Almanya'da Türk, Amerika'da Zenci, Türkiye'de Suriyeli, Afganlı ve Almanca kelimelerinin ifade ettikleri grup aidiyeti belirten anlamlarının yanı sıra toplumsal alanda itibarsızlaştırılmış bir imge anlamı da taşıdıklarını söyleyebiliriz. Bu anlamda araştırmanın amacına ulaşmak için birkaç kuşaktır Almanya'da yaşayan Türk toplumunun göç süreci ve yaşam tecrübesine odaklanıyoruz.

Avrupa'da yaşayan Türkler kendileri hakkında "Avrupa'da yabancı, Türkiye'de Almanca" ibaresini sık sık dile getirirler. Bu cümle bir yere ait olamamanın, Edvard Said'in "Yersiz Yurtsuz"⁷, Amin Maalouf'un "Ölümcül Kimlikler"⁸inde⁸ anlam bulan hâlinin farklı bir ifadesidir. Türkiye kökenliler birkaç kuşaktır yaşadıkları Avrupa'da yabancılığı farklılıklarının belirtisi olarak silinmez bir dövme gibi üzerlerinde taşımaktadırlar. Batı Avrupa'ya gerçekleşen Türk işçi göçü ile ilgili çalışmalarda yerel ve global düzeydeki ekonomik ve sosyal krizlerde ilk suçlananların yabancılar, yabancılar içinde de en çok nüfusa sahip olan Türkler olduğu dile getirilir. Örneğin Almanya'da 1973 dünya petrol krizinde Türk işçilerin aldığı ücretler ve çocuk paraları medyada gündeme getirilmiş⁹, adeta krizin sorumlusu işçiler olarak görülmüştür. Medyada yer alan kriminal olayların, aktörlerin etnik ve dinî kimliğine göre ele alındığı Türklerin, Avrupalı Türklerle ilgili araştırmalara yansıyan ifadelerinde dile getirilmektedir. Türkiye'de ise kullandıkları arabalardan, giydikleri kıyafetlere, tüketim alışkanlıklarından aksanlarına kadar birçok şeyin gündem yapılması, siyasi ve politik tercihleri nedeniyle eleştirilmeleri, sosyal medyada Avrupa'da yaşayan Türklerle yönelik ek vergi, ayak bastı parası ödesin kampanyaları, "almanca" ya da "gurbetçi" kavramlarına vurgu yapılarak dile getirilmektedir.

Yetmişli yılların sonlarından itibaren günümüze gelen süreçte Almanya'da yabancı düşmanlığı artan bir ivme göstermiştir. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra yabancı düşmanlığı artarak ırkçılığa evrilmiş ve Almanya'nın en kalabalık etnik grubunu oluşturan Türkler can kaybına yol açan ırkçı saldırılara maruz kalmışlardır.¹⁰ Klaus J. Bade¹¹ Türk Araştırmaları Merkezi tarafından 2012 yılında yayınlanan alan araştırması sonuçlarına dayanarak Türk kökenli göçmenlerin "ayrımcılık deneyimleri"nde son 10 yılda en keskin artışın görüldüğünü nakletmektedir. Avrupa birliği ülkelerinde çeşitli siyasi ve ekonomik sebeplere bağlı yabancı düşmanlığının arttığı, ayrımcı tutumların

⁶ Fuat Man, "Günah Keçileri" ya da 'Olağan Şüpheliler' Olarak Suriyeliler", *Çalışma ve Toplum* 3/50 (Ocak 2016), 1148.

⁷ Edward W. Said, *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Ülçer (Metis Yayınları, 2020).

⁸ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora (Yapı Kredi Yayınları, 2023), 129.

⁹ Memet Aydemir, *Almanya'daki Türkler ve Ben* (Haselau/Almanya: BoD-Books und Demand, 2017), 30.

¹⁰ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2002), 262.

¹¹ Klaus J. Bade, "Blockade und Befreiung: Identitätskrise, Ersatzdebatten und neue Selbstbilder in der Einwanderungsgesellschaft [2013]", *Historical Social Research / Historische Sozialforschung. Supplement* 30 (2018), 322.

ekonomik ve sosyal problemlerin derinleşmesine bağlı olarak şiddete evrildiği,¹² son dönemde yapılan araştırmalarda Covid19 pandemisi sürecinde dünya çapında göçmenlerin ayrımcılık ve damgalanma deneyimlerinin arttığı¹³ ifade edilmektedir.

Başlangıçta geçici işçi olarak Almanya'ya göç eden ve bu nedenle misafir işçi (Gastarbeiter) olarak adlandırılan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önemli bir kısmı geri dönmeyerek kalıcı hale gelmiştir ve altmış yılı aşkın süredir Almanya'da yaşamaktadır. Bugün Türk toplumu misafir işçi yerine yabancı (ausländer), göçmen (migrant), AlmanyaTürkü (Deutschtürke/Deutschtürkin) gibi kavramlarla anılmaktadır. Türkiye'den göç eden birinci ve ikinci neslin yanı sıra göç tecrübesi yaşamayan ve Alman toplumu içinde yetişen üçüncü ve sonraki nesle mensup Türkiye kökenliler vatandaşlık hakkını elde etmiş olmalarına bakılmaksızın yabancı ya da göç geçmişine sahip (Migrationshintergrund) olarak nitelenmektedir.¹⁴ Daha açık bir ifade ile, Türk toplumunun tamamını içine alacak şekilde, göç hikayesi veya etnik kimliklerine atıflar yapan “göç hikayesi olan vatandaşlar” “göçmen kökenli yazar/siyasetçi”, “Almanya Türkü” gibi ifadelerle kavramsallaştırılarak, Türk toplumunun Alman toplumuna sonradan eklenildiği sürekli hatırlatılmaktadır. Yine çeşitli araştırmalarda,¹⁵ Avrupa ve Almanya'daki Türkler'in Batıda daimî bir şekilde “yabancı” olarak kabul edildikleri tespiti yer almaktadır. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türk kökenliler tarafından yazılan eserlerde, gazete haberlerinde “daimî gurbetçi” ve “ebedi misafir” gibi kavramsallaştırmalarla¹⁶ sürekli yabancılık hali söz konusu edilmektedir.

Nitekim Almanya başta olmak üzere Avrupada yaşayan Türklerle ilgili araştırmalara katılan çok sayıda Türkiye kökenli katılımcı yabancı olarak kabul edildiklerini, Almanların kendilerini kabul etmeyeceklerini, hayatlarının herhangi bir kısmında ayrımcılık deneyimi yaşadıklarını çeşitli bağlamlarda paylaşmışlardır.¹⁷ Dolayısıyla Almanya'da yaşayan Türklerin göçmenlik deneyimlerinin yabancı olgusunun damga haline dönüşme süreçlerini keşfedebilmeyi kolaylaştıracak veri zenginliğine sahip olduğu kanaatini taşıyoruz. Bu bağlamda Almanya Türk toplumunun sürekli yabancı olarak sınıflandırıldığını ve bu sınıflandırılmanın etnolojik bir damga olduğunu iddia ediyoruz.

¹² Nurgül Bekar, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi”, *Bilge Strateji* 10/18 (Mart 2018), 134.

¹³ Baltica Cabieses vd., “The Impact of Stigma and Discrimination-Based Narratives in the Health of Migrants in Latin America and the Caribbean: A Scoping Review”, *The Lancet Regional Health - Americas* (2023), 1.

¹⁴ “Ausländer in Deutschland nach Herkunftsland 2023”, *Statista* (Erişim Haziran 2024).

¹⁵ Ayhan Kaya - Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005), 7; Celaledin Çelik, “Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma Ve Din”, *Milel ve Nihal* 5/3 (01 Eylül 2008), 105-142; Meyda Yeğenoğlu, *Avrupa'da İslam, Göçmenlik Ve Konukseverlik*, çev. P. Burcu Yalım (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012).

¹⁶ Can Meryem, *Der Ewige Gast: Wie Mein Türkischer Vater Versuchte, Deutscher Zu Werden* (München, 2018); Ozan Ceyhan, *Man Wird Nie Deutscher* (Rowohlt Verlag, 2013); Aydemir, *Almanya'daki Türkler ve Ben*; Radikal, “Almanya'da Daimî Misafir Türkiye'de Ebedi Gurbetçi” (16 Nisan 2011).

¹⁷ M.Mustafa İyî (ed.), *Türkiye- Almanya İşgücü Anlaşmasının 60. Yılı, Kesitler: Üçüncü Kuşakla Konuşmalar* (Ankara: Gav Perspektif, 2021); Irmak Baran, *Almanya'da Türkler Yabancılıktan Yerleşikliğe Kimlik, Aile, Din* (Eskiye ni Yayınları, 2023); Sadettin Kılıç, *Almanya'da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu* (Nobel Akademik Yayıncılık, 2022); Gaye Yılmaz, “Avrupa'da Yaşayan Türkiyelilere Dair Gurbetçi ve Almanci Söylemlerinin Yeniden Düşünülmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Göç Özel Sayısı (Kasım 2017), 1473-1490; Ahmet Aslan, *Çokkültürlülük Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı Ve Din: Köln Örneği* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ondokuz Mayıs, Doktora, 2018).

Makale Erving Goffman'ın¹⁸ damga kuramı çerçevesinde yabancı kavramının damga haline dönüşmesine odaklanırken, yabancı olarak Alman toplumu ile iç içe yaşayan Almanya'daki Türkiye kökenlilerin göçmenlik deneyimlerinde damgalanma süreçlerini anlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma amacına ulaşmak amacıyla metodik olarak yorumsamacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Literatür taraması, kavramsal analiz ve konu ile ilgili veri kaynaklarında mevcut metinlere yönelik içerik analizleri ile sürekli yabancılık damgasını düşündüren durumlar yorumlanmıştır. Araştırma konusu çerçevesinde literatür hakkında bilgi verilmiş, akabinde kavramsal çerçeve başlığında damganın tanımı, kaynakları ve üretim süreçleri ve yabancı kavramı değerlendirilmiştir. Son olarak bir göçmen toplumu olarak Almanya Türk toplumunun yabancı olarak damgalanma süreci ele alınmıştır. Aynı zamanda araştırmanın amacına ulaşmak için Türkiye'de ve diğer ülkelerde yabancılar üzerine yapılan araştırmaların verilerinden de yararlanarak bütünlükçü bir yaklaşım hedeflenmiştir.

Araştırma Goffman'ın¹⁹ ırk, ulus, din gibi farklılıklardan kaynaklanan etnolojik damga sınıflaması bağlamında Almanya Türk toplumu örneğinde yabancı kavramının damga haline dönüşme süreci ile sınırlıdır. Damganın yönetimi, damga siyaseti, damgalananların karşı stratejileri (destigmatization) makalenin hacmini aşacağı için kapsam dışı tutulmuştur.

1. İlgili Literatür

Damgalama (stigmatization) sosyoloji literatüründe Erving Goffman'ın (1963) "Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity" (Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar) çalışması ile tanınmıştır. Goffman'ın Frank Tannenbaum'un 1938'de yazdığı "Kötülüğün Tiyatrosu" makalesinde ele aldığı etiketleme kuramına paralel olarak damgalama kuramını geliştirdiği²⁰ ifade edilmektedir. Damga çalışması, Goffman'ın insanların birbirleriyle etkileşimi, benlik ve benliğin gündelik hayatta sunum biçimleri, kullandıkları stratejileri inceleyen çalışmalarında merkezi yere sahiptir.²¹ O söz konusu çalışmasında bedensel, kişilik zaafiyetlerinden, normal kabul edilmeyen davranış ve marjinaliteden ve aidiyetlerden kaynaklanan toplumsal dışlanmışlara yönelik damga ve damgaya karşı bu kişi ve grupların kullandıkları stratejileri incelemiştir. Onun ırk, ulus ve din gibi farklılıklardan kaynaklanan etnolojik damga²² ayırımı, öteki ile ilişkilerde yabancıların tanımlanması ve onunla kurulan etkileşimin anlaşılmasına yönelik sosyal bilim çalışmalarına öncülük etmiştir.

Crocker ve Lutsky damgalanmaya dair geleneksel bilişsel çalışmaların, damgalanmış kişiler ve gruplar hakkında sosyal inançların içerik ve doğasını belgelemeye çalıştıklarını iddia ederek, damganın bilişsel çerçevesini çizerler.²³ Link ve Phelan "Conceptualizing

¹⁸ Erving Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Ş. Geniş vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2022).

¹⁹ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*.

²⁰ Sümeyye Özmen - Ramazan Erdem, "Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/1 (Ocak 2018), 188.

²¹ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, ed. Ümit Tatlıcan - Gülhan Demirel Demirel (İstanbul: Sentez Yayınları, 2015), 189.

²² Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 31.

²³ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 96.

Stigma”²⁴ (Damganın Kavramsallaştırılması) isimli çalışmalarında güç faktörünü damga ve damgalanmanın merkezine alarak kavramsallaştırırlar.²⁵ Sümeyye Özmen ve Ramazan Erdem tarafından “Damganın Kavramsal Çerçevesi”²⁶ başlığı altında yayımlanan makale, damga kavramını literatürdeki kaynaklar çerçevesinde değerlendirerek damganın türleri, benzerlik ve farklılıkları, aşamaları, nedenleri ve sonuçlarını ele alan ve güncel bir modele ulaşma iddiasını taşıyan bir çalışma olarak dikkat çekmektedir.

Damga ve damgalama literatürde daha çok bedensel eksikliklerden ve sapma olarak nitelenen davranışlardan kaynaklanan olguların ele alındığı sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda görülmektedir. Bununla birlikte Goffman’ın damga kuramının ulus ve uluslararası politika alanında yapılan araştırmalarda da kullanıldığı görülmektedir. Rebecka Adler-Nissen damga kuramını uluslararası ilişkiler ve siyaset alanına uygulamıştır.²⁷ Adler-Nissen uluslararası düzenin, ortak değer ve normların sosyal düzenin yapı taşları olduğu yönündeki genel anlayışını düzeltme iddiasını taşımaktadır. Ona göre uluslararası toplum kısmen “aşırı” ve normları ihlal eden devletlerin damgalanması ve bu devletlerin damgalanmayla baş etme stratejileri yoluyla inşa edilmektedir.²⁸ Türkçe literatürde Hümeyra Türedi’nin damga-iktidar ilişkisi, ulus-inşa süreçleri, ulusculuk konularının damga siyaseti ile aralarındaki ilişkiler bağlamında Türkiye Cumhuriyetinin 1931-1947 yılları arasında iktidarın ilk ve ortaokul kitapları üzerinden damga siyasetinin incelediği “Damga Siyaseti”²⁹ adlı çalışması damga kuramını ulusal politika araştırmaları alanına taşıyan örneklerden biridir.

Literatürde bir etnik gruba aidiyet kaynaklı damga ve damgalanma (stigma/stigmatization) konusuna odaklanan az sayıda çalışmanın yanı sıra genellikle ayrımcılık, entegrasyon, kimlik gibi konuları işleyen araştırmalarda da damga kavramı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Bauman “Modernlik ve Müphemlik”de yabancı kavramını çözümlendiği bölümde damga kavramına bir strateji olarak atıfta bulunmaktadır.³⁰ Wulf D. Hund “Rassismus”³¹ isimli çalışmasında damga ve damgalanmayı ırkçılık yöntemlerinden biri olarak ele almıştır. Lamont ve arkadaşları tarafından yapılan “Getting Respect: Responding to Stigma and Discrimination in the United States, Brazil, and Israel”³² isimli çalışma, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ve İsrail’de ırkçılık ve damgalanma deneyimlerini karşılaştıran bir alan araştırmasıdır. Hasan Yurdakul tarafından Türkiye’de Suriyeli göçmenlerin medyada temsillerini ele alan “Göçmenlik Damgası, Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu”³³ (2020), isimli çalışma etnik kaynaklı damganın inşasında medyanın rolünü ele almaktadır.

Almanya’da da diğer ülkelerde olduğu gibi damga ve damgalanma içerikli çalışmalar sosyal psikoloji ve sağlık alanında yoğunlaşmaktadır. Alman Türk Üniversitesi tarafından

²⁴ Bruce G. Link - Jo C. Phelan, “Conceptualizing Stigma”, *Annual Review of Sociology* 27 (2001), 363-385.

²⁵ Link - Phelan, “Conceptualizing Stigma”, 364.

²⁶ Özmen - Erdem, “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”.

²⁷ Rebecca Adler-Nissen, “Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms, and Order in International Society”, *International Organization* 68/1 (Ocak 2014), 143-176.

²⁸ Adler-Nissen, “Stigma Management in International Relations”.

²⁹ Hümeyra Türedi, *Damga Siyaseti* (Ankara: İksad Publications, ts.).

³⁰ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014).

³¹ Wulf. D Hund, *Rassismus* (Bielefeld: Transcript Verlag, ts.).

³² Lamont vd., *Getting Respect*.

³³ Hasan Yurdakul, *Göçmenlik Damgası Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu* (Astana Yayınları, 2020).

Almanya'ya Türk işçi göçünün 60. Yılı anısına yayımlanan “Almanyadaki Türk Varlığı Bibliyografyası”³⁴ konu dizinini taradığımızda, damga/stigma başlıklarında yapılan çalışmalar sosyal psikoloji ve sağlık alanında görülmektedir. Damga ve damgalanma kavramlarının sosyal bilim çalışmalarında kimlik, entegrasyon, ayrımcılık, algı, imaj konu başlıkları altında ele alındığı görülmektedir.³⁵ Bu bağlamda makale hem etnik damganın oluşumunu açıklanmaya odaklanması hem de Almanya Türk toplumunun sürekli yabancılık halini kavramsallaştırmaya yönelik getirdiği yorumlarla ilgili literatürlere katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Damga: Damga kavramı günlük hayatımızda farklı anlamları ifade etmekle birlikte genellikle etiket, imge, imaj kavramlarıyla eş anlamlı kullanılmaktadır. Damga TDK (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç ve bu araçla basılan nişan, işaret, bir şeyin hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik ve mecazi olarak bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum anlamlarına gelmektedir. İmge genel görünüş anlamı ile imajın eş anlamlısı olmanın yanı sıra, zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, duyularla algılanan, bir uyarıcı söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesnelere ve olaylar; düş hayal, imaj anlamlarını taşımaktadır. Diğer bir kavram etiket, bir malın tür, miktar, fiyat vb. nitelikleri veya kitap defter vb şeylerin kime ait olduğunu belirtmek için üzerlerine konulan küçük kağıda verilen isim olup, mecazi olarak da kimlik anlamına gelmektedir.³⁶ Damga, imge, imaj ve etiket kavramlarının sözlük anlamlarını değerlendirdiğimizde kavramların ortak noktasını sembolik olarak bir olguya aidiyeti daha açık ifade ile bir nesne, birey ya da grubun niteliklerinden bir parça, ya da tamamına işaret eden bir kimlik ifadesi olduğunu söyleyebiliriz.

Damga ait olduğu olgunun olumsuz niteliğini görünür kılan bir işleve sahiptir. Bu nedenle damga kavramı ıdrar kaçırılmadan çeşitli hastalıklara, işsizlik, iflas, sosyal yardım, üvey annelik, engellilik hali, lezbiyenlik, suç, cinsel taciz gibi sosyal problem alanlarını açıklamak için kullanılmıştır.³⁷ Günlük kullanımda, bir bireyin “damgalanmış” olarak

³⁴ *Almanya'daki Türk Varlığı Bibliyografyası* (İstanbul: Türk-Alman Üniversitesi, 2022).

³⁵ Avrupa Türk Toplumu ile ilgili Sitigma/Damga içerikli bazı çalışmalar için bakınız. Mustafa Çakır, “Almanca'da Türk İmgesinin Kullanımı Üzerine” (İzmir: International Symposium on Language and Communication (ISLC-2012), 2012) , 2053-2062; Heiko Berner, *Status und Stigma: Werdegänge von Unternehmer_innen türkischer Herkunft - eine bildungswissenschaftliche Studie aus postmigrantischer Sicht* (Bielefeld: 2018); Nevim Çil, “Stigma und Mobilität: Umgangsstrategien mit reproduktionsmedizinischen Maßnahmen von Nutzer_innen türkischer Herkunft.”, *Frauengesundheit, Migration und Kultur in einer globalisierten Welt*, *Frauengesundheit, Migration und Kultur in einer globalisierten Welt* (Frankfurt/M.: Mabuse, 2008), 157-165; Ulrike Lersner vd., “Psychische Belastung von Jugendlichen. Welchen Einfluss haben ein türkischer Migrationshintergrund, Akkulturationsstress und wahrgenommene Diskriminierung?”, *Zeitschrift für Klinische Psychologie und Psychotherapie* 44 (Ağustos 2015), 147-158; Ulrike Von Lersner vd., “Stigma of Mental Illness in Germans and Turkish Immigrants in Germany: The Effect of Causal Beliefs”, *Frontiers in Psychiatry* 10 (Şubat 2019), 46; Frank Kalter, “Auf Der Suche Nach Einer Erklärung Für Die Spezifischen Arbeitsmarktnachteile Von Jugendlichen Türkischer Herkunft / in Search of an Explanation for the Specific Labor Market Disadvantages of Second Generation Turkish Migrant Children”, *Zeitschrift für Soziologie* 35/2 (2006), 144-160.

³⁶ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, “damga” (Erişim Haziran 2024).

³⁷ Link - Phelan, “Conceptualizing Stigma”, 364; Bernice A. Pescosolido - Jack K. Martin, “The Stigma Complex”, *Annual Review of Sociology* 41 (Ağustos 2015), 4-5.

tanımlanması, algılayanların birey hakkındaki düşüncelerine öncelikli olarak itibarsızlaştırıcı bir inancın hakim olduğunu iddia etmek anlamına gelir.³⁸ Göle'ye göre damga, "bireyin kendisi hakkında aktardığı, kendisini diskalifiye eden ve toplum tarafından tam olarak kabul edilmesinin önünde engel oluşturan bireysel bir işaret, sosyal bilgi"³⁹ anlamına gelmektedir. Nitekim damga toplumun normal saydığından dışında sosyal bağlamda değersizleştirilmiş bir sosyal kimliği yansıtan "genellikle nesnel"⁴⁰, bir grup veya bireyin utanç verici ya da hoş karşılanmayan bir nitelik ya da özelliği nedeniyle yaftalanmasını, etiketlenmesi ve kara leke sahibi olmasını ifade etmektedir. Hırsızlık, sapkınlık, gibi marjinalliklerin yanı sıra tarih boyunca ruhsal hastalıklar, epilepsi, kanser, cüzzam, sifilis, AIDS Tanrının insanları cezalandırması,⁴¹ kötü ve sakıncalı ayırt edici bir özellik, bir rezillik işareti⁴² olarak değerlendirilerek insanların damgalanma sebebi olmuştur. Damga başkalarının kişiye yapıştırdığı bir isim veya etiketten ziyade, kişide bulunan bir olgu/nitelik olarak görülür.⁴³

Özmen ve Erdem'e göre bireyler doğuştan getirdikleri özellikleri, sosyokültürel statüleri veya fizyolojik ve psikolojik özellikleri nedeniyle farklı yönlerden damgalanabilirler. Bu anlamda damgalanma ilişki ve bağlama özeldir. Ancak sosyologlar damgaya bireysel bağlamda değil toplumsal bağlamda ele alınması gereken bir olgu olarak yaklaşır. Bu nedenle Goffman damgalanmaya sebep olan özellikleri "görünebilirlik", "kontrol edilebilirlik", "kalıtsallık" başlıkları altında sınıflandırma yoluna gitmiştir.⁴⁴ Damganın günümüzde saygınlığı yitirmenin, gözden düşmenin bizatihi kendisi olarak kullanıldığını belirten Goffman üç damga türü belirler. Doğum izi, çeşitli cilt hastalıkları, eksik veya fazla organ ve engellilik gibi bedenin çeşitli fiziki deformasyonlarını içeren damga birinci damga tipidir. Alkol, bağımlılık, eşcinsellik, akıl hastalıkları, radikal siyasi davranışlara sebep olan, zayıf irade, baskılanması gereken ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarını ifade eden damgalar ikinci türde yer alır. Son olarak ulus, etnik ve dinî kaynaklı etnolojik damga Goffman'ın üçüncü damga türünü oluşturur.⁴⁵

Goffman'a göre damga bir nitelik ve kalıp yargı (stereotip) arasındaki bir tür özel ilişkidir.⁴⁶ Bir damgalamayı anlamak, niteliği ifade eden etiket, iz vb. ile ilişkili olarak var olan ilgili kalıp yargıları tanımlamaktır.⁴⁷ Jones ve arkadaşlarına göre damga bir kişiyi istenmeyen özelliklere (kişelere) bağlayan niteliktir.⁴⁸ Dolayısıyla damganın itibarsızlaştırıcı niteliğinin kalıp yargılarla ilişkisi, damgalanan birey veya grubun

³⁸ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 96.

³⁹ Nilüfer Göle, "The Voluntary Adoption of Islamic Stigma Symbols", *Social Research: Islam: The Public and Private Spheres* 70/3 (2003), 810.

⁴⁰ Lawrence Yang vd., "Culture and Stigma: Adding Moral Experience to Stigma Theory", *Social science & medicine* (1982) 64 (2007), 1525.

⁴¹ Özmen - Erdem, "Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi", 186-187.

⁴² *Oxford English Dictionary*, "stigma -" (Erişim Eylül 2024).

⁴³ Link - Phelan, "Conceptualizing Stigma", 366.

⁴⁴ Özmen - Erdem, "Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi", 192.

⁴⁵ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 31.

⁴⁶ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 30.

⁴⁷ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 97.

⁴⁸ Aktaran Link - Phelan, "Conceptualizing Stigma", 365.

toplumsal alanda gözden düşmesine ve itibarsızlaştırmasına etki edici bir özelliğe sahiptir.

İnsanlardan bağlı oldukları grup ve statülere ait normları desteklemelerinin yanı sıra onlara uymaları beklenir. Daha açık ifade ile varsayılan toplumsal kimliklerine uygun davranmaları beklenir. Bu beklentilerin bağlı olunan grup ya da kategorinin tüm taraflarınca kabul edilmesi söz konusu olduğunda, fiili kimliklerinde söz konusu beklentilere uymayan niteliklere sahip bireylere yönelik olarak damgalanma ortaya çıkar.⁴⁹ Nitelik, damgalanmış bir kişi kategorisine üyeliği tanımlayabilen bir “işarete” karşılık gelir ve kalıp yargılar, o kategori üyeliğinin çağrıştırdığı bir dizi genelleştirilmiş yargıları ifade eder.⁵⁰ Her toplum, arzu edilen ve istenmeyen niteliklerden oluşan hiyerarşiler üretir ve bu niteliklerin yönetimi için kurallar koyar.⁵¹ Cabieses ve arkadaşlarına⁵² göre damgalanma bilgisizliğin, stereotipleştirmenin, önyargıların ve ayrımcılığın karışımı bir mekanizmadır. Dolayısıyla damga toplumsal bağlamda inşa edilir. Başka bir ifade ile kültürel, dinî, etnik, felsefi referanslara dayanarak oluşturulan kalıp yargılara uygun davranışları yerine getirmeyenler, ya da bu beklentilerden olumsuz anlamda uzaklaşanlar toplum tarafından lekelenir, damgalanır ve değersizleştirilir.

Goffman ve ondan sonra damga üzerinde yapılan çalışmaların hemen hemen tamamı damgalanmış kişilerin son derece itibarsızlaştırıcı bir niteliğe sahip olduğu, bu nedenle damgalanmamış (normallerden) daha değersiz, bir başka deyişle daha az insan görüldükleri⁵³ konusunda hem fikirdirler. Goffman sonrası araştırmalar damganın ortaya çıkışı, bireyler üzerinde yansımaları, bilişsel temelleri, yönetimi gibi konulara yoğunlaşmış görünmektedir.

Özmen ve Erdem’e göre damga psikolojik, toplumsal ve teknolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır.⁵⁴ Link ve Phelan’a göre ise birbirleriyle bağlantılı etiketlemeler, kalıp yargılar, statü kaybı ve ayrımcılığa maruz kalma, ekonomik ve politik gücün kullanılması ile damgalama ortaya çıkar. Damgalama tamamen farklılığın belirlenmesine, stereotiplerin oluşturulmasına, etiketlenen kişilerin farklı kategorilere ayrılmasına ve onaylamama, reddetme, dışlama ve ayrımcılığın tam olarak uygulanmasına olanak tanıyan sosyal, ekonomik ve politik güce erişime bağlıdır.⁵⁵ Yang, ve arkadaşlarına⁵⁶ göre soyal,ekonomik ve politik gücü elinde bulunduranların damgalanmış gruplara yönelik uygulamaları yapısal ayrımcılık içerir. Bu nedenle Yang ve arkadaşları Link ve Phelan’ın güce vurgusunun, damgalanmayı süreçsel ve yapısal güç tarafından üretilmiş bir olgu olarak değerlendirir.

Damganın bilişsel temellerini değerlendiren Crocker ve Lutsky, damgalanma hakkındaki sosyal düşüncenin kaynağına yönelik açıklamaları sosyokültürel, güdusel

⁴⁹ Goffman, *Damga Örselelenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 33.

⁵⁰ Crocker - Lutsky, “Stigma and the Dynamics of Social Cognition”, 97.

⁵¹ Stephen C. Ainlay vd., “Stigma Reconsidered”, *The Dilemma of Difference: A Multidisciplinary View of Stigma*, ed. Stephen C. Ainlay vd. (Boston, MA: Springer US, 1986), 3.

⁵² Cabieses vd., “The Impact of Stigma and Discrimination-Based Narratives in the Health of Migrants in Latin America and the Caribbean”, 2.

⁵³ Ainlay vd., “Stigma Reconsidered”, 3.

⁵⁴ Özmen - Erdem, “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”.

⁵⁵ Link - Phelan, “Conceptualizing Stigma”, 366.

⁵⁶ Yang vd., “Culture and Stigma”, 1225.

(motivasyonel) ve bilişsel süreçleri dikkate alan açıklamalar olarak sınıflar.⁵⁷ Sosyokültürel süreçleri dikkate alan açıklamalara göre damgalanmış kişilerle ilgili kalıp düşünceler, sosyalleşme süreçleri ve araçları yoluyla nesilden nesile aktarılır. Böylelikle damgalanmış gruplardan herhangi birinin üyeleriyle tanışmadan ya da onlar hakkında bilgi sahibi olmadan inançlar, stereotipler geliştirebilir. Yine damgalananlarla ilgili stereotipler sosyal yapıyı korumak amacıyla veya damgalanan gruplar ile sosyal yapı arasında yaşanan gerçek bir çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkabilir.⁵⁸

Crocker ve Lutsky damganın duygusal kökenlerine yönelik açıklamaların damgalanmış kişilerle ilgili sosyal düşüncenin bireysel kökenlerine vurgu yaparak, Freud'un otoriter kişilik teorisinin ön yargı açıklamalarından yararlandıklarını belirtir.⁵⁹ Söz konusu açıklama sahipleri damgalanmış kişilere karşı, hedef grup hakkındaki ön yargının veya belirli inançların, bireyi tehdit edici veya hoş olmayan belirli düşüncelerden veya arzulardan koruduğunu ileri sürmektedirler. Damgalanmış kişilerle ilgili inançlar, damgalanmamış kişilerin kabul edilemez dürtülerinin nispeten güçsüz grupların üyelerine yansımaları temsil edebilir ve damgalanmış kişilere yönelik duygusal tepkiler, bu dürtülere ilişkin kişisel kaygıları yansıtabilir.⁶⁰ Damganın duygusal kökenlerine yönelik açıklamalar içinde benlik değerlendirmelerine dayanan açıklamalar da yapılmıştır. Bu açıklamalar, büyük ölçüde benliğin diğer insanlarla karşılaştırılması yoluyla elde edildiği düşüncesine dayanır. Düşük benlik saygısına sahip bireylerin daha ön yargılı olduğu, özellikle dış gruplara karşı kendi çıkarlarına hizmet eden bir düşmanlıktan ziyade, genel bir olumsuz yaklaşım içinde oldukları⁶¹ ifade edilmektedir.

Crocker ve Lutsky, damgayı bilişsel perspektifle açıklayan görüşün sınıflandırma ve kategorize etme işleminin insan zihninin normal sonuçları olduğunu belirtir. Sınıflandırma ve kategorize etme insanların sosyal dünyaya ait bilgileri sadeleştirmeye ve organize etme ihtiyaçlarından kaynaklanır. İnsanları benzerlik ve farklılıklara göre sınıflandırmak ve grup üyeleri hakkında genellemeler sosyal dünyaya ait bilgilerin basitleştirilmesini sağlar. Böylelikle az bilişsel efor ile en fazla bilgi sağlanır.⁶² Damgalanmanın hem mikro hem de makrososyal sonuçları olduğunu belirten Blume, damgalayıcı göstergelerin birey gruplarının tamamını sınıflandırdığını ve damgalayıcı emarelere yanıt veren davranışların toplamının, toplam sosyal ve ekonomik performans üzerinde sistemik sonuçları olduğunu iddia eder.⁶³ Bir başka ifade ile din, dil, etnik yapı, kültür, kıyafet gibi görsel işaretlerden/belirteçlerden yola çıkarak yapılan bireyle ilgili sınıflandırmalar, tümevarımcı bir kolaylıkla bireyin bağlı olduğu grubun diğer üyelerine genellenir. Böylelikle bir grup sınıflamasına ait bilgiler, tutum ve davranışlar tüm grup üyelerinden beklenen kalıp yargılarla ifade edilen bilgiler haline gelir.

⁵⁷ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition".

⁵⁸ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 101-102.

⁵⁹ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 102.

⁶⁰ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 102-103.

⁶¹ Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 103-104.

⁶² Crocker - Lutsky, "Stigma and the Dynamics of Social Cognition", 104.

⁶³ Lawrence Blume, "Stigma and Social Control", IHS Series (Wien: Institut für Höhere Studien) (Institut für Höhere Studien, Temmuz 2002), 1.

Kalıp Yargılar (stereotipler) Damganın gerçekleşmesinde nitelik ve kalıp yargı temel iki etmen olarak değerlendirilmektedir. Ancak kalıp yargı ön yargı ile karıştırılarak birbirinin yerine kullanılma riskini de taşır. Ön yargı ile kalıp yargıların sıklıkla karıştığı görülür.⁶⁴ Kalıp yargılar, “kültürel anlamaların içine gömülü”,⁶⁵ toplumsal grup üyelerinin davranışları ve özellikleri ile ilgili inançları⁶⁶ hakkındaki, “bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran”,⁶⁷ süreklilik özelliği taşıyan,⁶⁸ zihnimizde yer alan genelleyici düşüncelerdir. Bazı stereotiplerde gerçeklik payı olsa da bütünüyle hasmane duyguların, bu duyguların kaynağı olmayan nesnelere yönlendirilmesidir. Kalıp yargılar gerçekliği çarpıtsalar bile kolayca aşınmayan bir yerine geçirme mekanizması, bir başka ifade ile günah keçisi yaratma mekanizmasıdır.⁶⁹

Kalıp yargılar, bilişsel, ön yargılar psikolojik süreci oluşturarak⁷⁰ birbirlerini tamamlar. Böylece kalıp yargı ve ön yargılar “insanın gerçekliğe ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerini biçimlendirme işlevi”⁷¹ görürler. Ön yargılar stereotipler üzerine inşa edilirler ve bir grubun mensuplarının ya da bireylerin başkaları hakkındaki fikir ve tutumlarını belirleyen sürece atıfta bulunurlar.⁷² Bir başka ifadeyle insanlar ait oldukları grupların dışındaki insanlarla ilk karşılaşmalarında kalıp yargılar üzerine bina edilen ön yargıların şekillendirdiği tutum ve davranışları gösterirler. Dolayısıyla ön yargılar ayrımcılık kaynaklı damganın gerçekleşme sürecinde yer alırlar.

Yabancı: 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kimlik ve aidiyet kavramlarını merkeze alan toplumsal araştırmalarda ulus devletin etnisiteye dayanan milli vatandaş kimliğinden, modern ve post modern dönemlerin bireyine uzanan süreçte çok sayıda kimlik kuramı geliştirilmiştir. Kuramların kimliği tanımlamaya yönelik açıklamalarında farklılık görülmeyle birlikte kimlik, birey hakkında kendisinin ve başkalarının “kim” sorusuna verdikleri cevaplar ve belli dinî, etnik, kültürel referanslarla tanımlanmıştır.⁷³ Bir takım aidiyetleri ifade eden referanslara göre belirlenen kimlik çerçevesi doğal olarak bu çerçevenin dışında kalanları da belirler. Birey merkezinde “ben ve o” dikotomisini üreten kimlik tanımı, grup merkezinde “biz ve onlar”ı tanımlar. Tanımlanan kimlik doğal olarak tanıma dahil olan ve olmayanları belirleyen bir tür sınıflama ve kategorize etme eylemi sonucu ötekiyi üretir. “Öteki tanımlarındaki temel nokta, biz ve bizim dışımızda olan düzen bozucular biçimindeki kategorizasyonlar ile gerçekleşir.”⁷⁴

Kategorizasyon iç ve dış gruplara yönelik olarak devam eden bir süreçtir. Dolayısıyla biz’in dışındakini ifade eden öteki “karşıtlıklar ekseninde”⁷⁵ tekrar tekrar

⁶⁴ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, ed. Kenan Çayır - Müge Ayan Ceyhan (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, ts.), 22.

⁶⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, ed. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı, 2012), 533.

⁶⁶ Özmen - Erdem, “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”, 197.

⁶⁷ Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, 23.

⁶⁸ Vincent Yzerbyt - Georges Schadrion, “Kalıpyargılar Ve Sosyal Yargı / the Stereotype and the Social Judgement”, çev. İbrahim Işıtan, *Islamic University Europe Journal of Islamic Research* 8 (2015), 52.

⁶⁹ Giddens, *Sosyoloji*, 538.

⁷⁰ Özmen - Erdem, “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”, 198.

⁷¹ Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, 23.

⁷² Giddens, *Sosyoloji*, 538; Özmen - Erdem, “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”, 198; Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, 23.

⁷³ Baran, *Almanya’da Türkler Yabancıliktan Yerleşikliğe Kimlik, Aile, Din*, 66.

⁷⁴ Akmeşe, “Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz”, 58.

⁷⁵ Akmeşe, “Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz”, 59.

kategorizasyona tabi tutulur. Bu anlamda Bauman'a göre dost ve düşman, ötekinin sınıflandırmasında eve aitlik duygusunu karşıtlıklarıyla olumlayan iki farklı toplumsallaşma biçimidir. Bauman karşıtlıklar ekseninde tanımlanamayan bu nedenle haklarında karar verilemeyen üçüncü bir toplumsallaşma tipi olarak yabancı kategorisini dile getirir.⁷⁶ Dost kategorisi bize ait sıfat ve özellikleri ifade ederken simetrik olarak düşman sınıfına giren ötekinin sıfat ve özelliklerini belirler. Yabancı ise hakkında bir karara varılamayan, dostluğundan ve düşmanlığından emin olunamayan,⁷⁷ gruba organik olmayan bir şekilde sonradan eklenmiş, hem yakın hem uzak,⁷⁸ müphemlik barındıran,⁷⁹ güvenilmeyen ve bütünlüklü etkileşime geçilmeyen⁸⁰dir.

Derrida yabancı kavramını Immanuel Kant'ın bir yabancıнын başkasının toprağına vardığında barışçıl kaldığı sürece düşmanlık görmeme hakkı olarak nitelendirdiği (Wirtbarkeit) konukseverlik hukuku⁸¹ çerçevesinde ele alır. Latince “hostis” kelimesinden türeyen konukseverlik anlamına gelen “hospitality” ve düşmanlık anlamına gelen “hostility” kelimelerinin aynı kökten gelmelerinden hareket eder. O “hospitalitat” kavramının hem konukseverliği “hospitalité” hem de konuksevermezlik “hostilité” anlamını içerdiğini ifade eder.⁸² Kavramın aporetik (karşıtlık içeren) yapısı, bir tür çifte postülasyon (varsayım/talep), çift yönlü hareket (devinim), yükümlülük ve ortaklık bağını içeren çifte bağlanma (doble bind) bir başka ifade ile bir çatışkı (aporia) durumunu ortaya çıkarır.⁸³ Konukseverlik kavramının latince kökünü oluşturan kelimelerden hostis yabancı, ev sahibi ve düşman figürlerini birbirine bağlarken, potis kendisinde güç, efendilik ve despotik hükümlanlık anlamlarını taşır.⁸⁴ “Ev sahibi” anlamına gelen “hostipet-s” efendi konumundaki konuk anlamına da gelir.⁸⁵ “Böylece “ev sahibi”(hostipets), hem dostça mevcudiyet hem de yabancı istilacı anlamında konuk ile ev sahibi arasındaki karşıt ilişkiyi kendi içinde barındırır.”⁸⁶ Dolayısıyla Derrida'da “konuk” Bauman'ın dostluğundan ve düşmanlığından emin olunamayan “yabancı”dır.

Kimlik, kültür ve toplum içinde oluşan örüntüdür.⁸⁷ Doğuştan getirilen özelliklerin yanı sıra verili çevrenin etkisiyle inşa edilen, bireysel ve toplumsal beklentilerle sınırları belirlenen bir yapıya atıfta bulunur. Küreselleşme ile birlikte zaman ve mekân aralığının daralması ülkeler arasındaki gündemin içiçe geçmesi ile batı ve diğer kültürlerle ait

⁷⁶ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, 80-83.

⁷⁷ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, 84.

⁷⁸ Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, 154.

⁷⁹ İrmak Baran, “Birlikte yaşam tecrübesi olarak Almanya Türk toplumunun Alman toplumu ile yatay ilişkileri ve müphemlik”, *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 12 (Aralık 2023), 63.

⁸⁰ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (Yayın Yeri: Ayrıntı Yayınları, 2016), 83.

⁸¹ Jacques Derrida, “Konuksever(-er-/-mez-)lik”, *Pera Peras Poros Jacques Derrida İle Birlikte Disiplinler Arası Çalışma*, ed. Önay Sözer - Ferda Keskin (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 8

⁸² Derrida, “Konuksever(-er-/-mez-)lik”, 8; Derrida - Dufourmantelle, *Davet: Konukseverlik Üstüne Dufourmantelle Derrida'yı Konukseverliğin Sorumluluğunu Almaya Davet Ediyor*, 27.

⁸³ Jacques Derrida, “Hostipitality”, *Angelaki Journal of the Theoretical Humanities* 5/3 (Aralık 2000), 12.

⁸⁴ Derrida, “Hostipitality”, 13.

⁸⁵ Derrida - Dufourmantelle, *Davet: Konukseverlik Üstüne Dufourmantelle Derrida'yı Konukseverliğin Sorumluluğunu Almaya Davet Ediyor*, 39.

⁸⁶ Haydar Karaman, ““Onlar, Bizden Daha Çok Hakka Sahip”: Kilis'te Bir Pharmakos”, *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*, ed. Bayram Koca - Duygu Altınoluk (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 33.

⁸⁷ Aliye Çınar, *Avrupalı Müslüman Türkler'de Kimlik* (Yayın Yeri: Sentez Yayınları, 2017), 29.

ülkeler arasındaki sınırları belirsizleştirirken kafalardaki kimlik sınırlarını keskinleştirmektedir.⁸⁸ Doğal olarak kimliğin keskinleşmesi ile öteki grupları içinde en kararsız kalınan yabancıya karşı damgalamalar artmaktadır. Bu, yabancıya dost düşman karşıtlığında karar verilemeyen yapısı nedeniyle grup tarafından tehdit görülmesinden ileri gelmektedir. Bu anlamda “göçmen” grubu tehdit eden ve kaygı unsuru olan bir yabancıdır. Örneğin göçmenler kültürel farklılıkları ile ulusa dahil olarak ulus devletini homojenliğini bozma, bu büyük gruba dahil olmayarak bölünmüş toplumsal yapılar oluşturma potansiyeli taşıyarak ulus devleti ikileme bırakırlar.⁸⁹ Bu nedenle ulus devletler göçmenlere karşı çeşitli tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Göçmenleri geldikleri yere gönderilmesi, soykırıma tabi tutulması, etnik rezervlerle fiziksel ve manevi olarak ayrıştırılması, yabancı tehlikesinin bertaraf edilmesi amacıyla, dışarıdan gelecek grubun içindeki netliği/homojenliği bozan göçmenlere karşı alınan tedbirler⁹⁰ olarak ortaya çıkar.

Öteki ve yabancı olarak kabul edilenler üzerinde yapılan toplumsal araştırmalarda, söz konusu gruplara mensup bireyler göçmen, göçmen kökenli, azınlık veya dezavantajlı gruplardan olmalarına bakılmaksızın, ayrımcılık ve damgalanma deneyimlerini, adaletsiz muameleye maruz kalma, hafife alınma, görmezlikten gelinme, aşağılanma, dışlanma, etnik ve dinî damgalanmalarla karşılaşma şekillerinde ifade etmektedirler.⁹¹ Etnik ve dinî damgalanma ben ve o, biz ve onlar, yerli ve yabancı, ben ve öteki kavramları ile ifade edilen dikotomi içinde aşağılama ya da aşağılanma iması taşıyan bir ötekileştirmeyi ifade eder. Dolayısıyla yabancı, kavrama yüklenen bilinemezlik anlamı içerisinde normal yabancılar (turistler, yolcular) gibi olmayan, eksiklikleri, hoş görülmemiş özellikleri olan, nefret ve iğrenti duyulan anormallerdir. “Yabancı düzeni korumaya yönelik çabalara meydan okuduğu için, pislik ve tiksinciliğin somut örneği haline gelmiştir.”⁹² Bir başka deyişle yabancı salt bir etnik ve dinî farklılığın yanı sıra, Bauman’ın⁹³ Douglas’tan esinlendiği “sümüksü” metaforunun cisimleşmiş halidir.

Sonuç olarak yabancıya güvenilmezliği onu itibarsızlaştırarak değersizleştiren temel nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. O her daim ait olmadığı mekânda, mekâna sahip olma ve mevcut düzeni bozma, tehdidini bünyesinde taşır. İnsanlar gündelik rutin içinde bir araya gelirler. Gündelik hayat birey için ontolojik güvenlik kaygılarını içerir ve güvenlik hiyerarşisinin temelinde de başkalarına güven duygusu yatmaktadır.⁹⁴ “Temel güven zaman ve mekânın kişiler-arası organizasyonu ile esaslı bir ilişki içindedir.”⁹⁵ “Temel güven çocukluk döneminde bütünlüklü, sürekli ve güvenilir bir dünyada yaşamının bir

⁸⁸ Kenan Çayır, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, ed. Kenan Çayır - Müge Ayan Ceyhan (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012), 9.

⁸⁹ Stephen Castles vd., *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*, çev. Birsen Aybuke Evranos (Ankara: Gav Perspektif, 2022), 98.

⁹⁰ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz (Yayın Yeri: Ayrıntı Yayınları, 2015), 73.

⁹¹ Lamont vd., *Getting Respect*.

⁹² Yeğenoğlu, *Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, 39.

⁹³ Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 43.

⁹⁴ Anthony Giddens, *Toplumun Kuruluşu*, çev. Hüseyin Özel (Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999), 96.

⁹⁵ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev. Ümit Tatlıcan (Yayın Yeri: Say Yayınları, 2010), 57.

parçası olarak kurulus".⁹⁶ Dolayısıyla yabancı, bulunduğu toplumda, bireylerin çocukluk dönemlerinden itibaren inşa ettikleri bütünlüklü, sürekli ve güvenilir dünyaya karşı bir tehdittir. Bir başka ifade ile yabancı insanların güven içinde yaşadıkları güç, iktidar, egemenlik yanında, sosyal ve ekonomik kaynakları paylaştıkları mevcut düzene ortak olma ya da onu yok etme tehdidini taşıyarak varoluşsal kaygıları harekete geçirir. Söz konusu kaygıları oluşturan kalıp düşünceler (stereotipler) üzerine bina edilen ön yargılar yabancının damgalanarak itibarsızlaştırılmasını sağlar.

3. Almanya Türk Toplumu Örneğinde Yabancı Kavramının Damgaya Dönüşmesi (Sürekli Yabancılık)

Yukarıda ifade edilen yaklaşımlar değerlendirildiğinde damga ve damgalanmanın çok boyutlu sosyal süreçleri ifade ettiğini söyleyebiliriz. Damga ilişki diline gömülü sosyal bir inşadır⁹⁷ ve sosyal öğrenme ve sosyalleşme süreçleriyle nesilden nesile aktırılarak öğrenilir.⁹⁸ Yang ve arkadaşlarına göre damgalanmanın, kültürel anlamları, duygusal durumları, damgalananların rolleri ve ideal tipleri sosyal aktörlerin yorumlayıcı etkileşimlerine gömülüdür. Yorumlama ve tepki vermenin sosyal diyalektiği, ötekileştirmenin kalıcı olmasını etkili bir şekilde sağlar; çünkü diğerleri, damgalanmış bir bireye zaten utanç, kararsızlık ve düşük statü yükü altında olan biri olarak tepki verir. Makrososyal yapısal güçler aynı zamanda diğer türden etkileşimlerin veya tepkilerin olanaklarını önceden sınırlayarak marjinalleştirmeyi daha da şiddetlendirir.⁹⁹

3.1. Sürekli Yabancılığın Üretimi

Damga'nın temel niteliğinin bireyi veya ait olduğu toplumu gözden düşüren ve itibarsızlaştıran sosyal bilgi olduğunu ifade etmiştik. Yabancı kimliğinin damgalanmaya vesile itibarsızlaştırıcı bir nitelik olarak değerlendirilmesi, yabancı kavramının ve yabancı olgusunun sosyolojik gerçekliğin inşasında ifade ettiği anlam ve bu anlam çerçevesinde üretilen kalıp yargıların anlaşılmasına bağlıdır. Dolayısıyla Alman toplumunda Türklere yönelik kalıp yargılar Türklerin sürekli yabancı olarak damgalanmasını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

3.1.1. Türk Kimliğine Yönelik Kalıp Yargılar

Goffman'a göre toplum, kişileri kategorize etme araçlarını ve kendisine mensup kişilerin sıradan ve normal kabul edilen davranışlarını tesis ederek toplumsal bağlamlarda karşılaşılması muhtemel kişi kategorilerini sabitler. Böylece bir yabancıyla karşılaşıldığında ilk izlenimler, karşılaşılan kişinin dahil olduğu grubun nitelikleri ve buradan hareketle toplumsal kimliğinin peşinen kestirilmesini mümkün kılar. Sahip olunan bu ön yargı (ilk izlenimler) peşinen kestirmelere dayanır. Bu kestirmeler normatif beklentilere ve makul olduğu düşünülen beklentilere dönüşür. Normal şartlarda bu taleplerin yerine getirilip getirilmeyeceğine dair bir soru ile karşılaşılıncaya kadar bu taleplerin farkına varılmaz.¹⁰⁰ Araştırmanın sınırlılıklarını belirleyen etnolojik damgayı

⁹⁶ Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, 92.

⁹⁷ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 29.

⁹⁸ Ainlay vd., "Stigma Reconsidered", 3.

⁹⁹ Yang vd., "Culture and Stigma", 1528.

¹⁰⁰ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 28.

üreten temel olgu Türk toplumunun Alman toplumundan etnik, dinî ve kültürel farklılıklarıdır. Söz konusu farklılıklar her iki toplumu birbirine öteki, bir başka ifade ile yabancı olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda Alman ve Türk toplumlarının karşılaştıkları zaman dilimlerindeki konumları, birbirlerine yönelik ilk izlenimleri ve beklentilerini Avrupa Türk toplumunun damgalanma süreçlerine etki eden öncelikli faktörler olarak sayabiliriz. Bu anlamda her iki toplumun ilk karşılaştıkları zaman dilimindeki siyasi, askeri, politik ve ekonomik güç konumları önemlidir. Zira ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran hakim ve baskın gruplar zayıf grupları azınlık, madun, alt konumlu olarak isimlendirebilir, tanımlayabilir, etiketlendirebilir ve damgalayabilir.¹⁰¹

Alman ve Türklerin karşılaşmaları yüzyıllar öncesine dayanır. Bu karşılaşma süreçlerinde tarafların birbirlerinin kimliklerine yönelik oluşturdukları tarihi, felsefi, kültürel bilgi, ön yargı ve stereotipler günümüze taşınarak olumlu ve olumsuz toplumsal kabullerin oluşmasını sağlamıştır. Tarihsel süreç içinde gerçekleşen karşılaşmalar sonucu oluşan kalıp yargıların nesilden nesile aktararak günümüze taşındığı dikkate alındığında Türklerin Avrupalılarla ilk karşılaşmalarından itibaren oluşan Türk algısı ve buna bağlı stereotiplerin, günümüzde Avrupa’da yaşayan Türklerin damgalanma süreçlerinde etkin olduğunu söyleyebiliriz.

Atilla’nın Avrupayı istilası ve Haçlı seferlerine kadar uzanan karşılaşmalar sonucu Avrupalıların Türk algısı “Türk korkusu” ve “Türk tutkusu”¹⁰² şeklinde tezahür etmiştir. Türk tutkusu ya da hayranlığı Link ve Phelan’ın¹⁰³ ekonomik ve politik gücün kalıp yargıların oluşmasında etkin olduğu tespitine paralel olarak, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa karşısında güçlü olduğu dönemlerde hakim olmuştur.¹⁰⁴

Tarihi süreçte Avrupa’da Türk hayranlığı görülmekle birlikte ana Türk algısını düşmanlık, korku ve buna bağlı aşağılayıcı stereotipler belirlemektedir. İlgili literatürde Avrupa’da Türk korkusu etrafında şekillenen Türk algısının Hun imparatoru Atilla ile karşılaşmalarına kadar uzandığı, haçlı seferleri, Malazgirt Savaşı (1071) ve Osmanlı devletinin Avrupa yönünde fetihleri ve İstanbul’un Fethi (1453) ile zirveye çıktığı ifade edilmektedir. Söz konusu süreç sonunda Avrupalı milletlerin günlük konuşma dilinde, edebi ve kültürel literatüründe Türklerle ilgili “Tanrının kılıcı”, “Tanrının felaketi”, “zalim”, “barbar”, “Hristiyanların bozulmasına karşı gönderilen Tanrının gazabı” gibi düşman olarak sınıflandırma kaynaklı ibarelerin yanı sıra aşağılama ve sahtekarlık içerikli “Türk gibi pis kokmak”, kara saç ve kaş rengine atfen “Türk gibi kara”, kaba, zalim, açgözlü davranışları ifade etmek için Fransızca “Türk zevkinde” anlamına gelen “turquerie” gibi deyim ve filler yer almıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Çayır, “Ayrımcılık”, 11; Norbert Elias - John L. Scotson, *The Established and the Outsiders Sociological Enquiry into Community Problems* (London: SAGE Publications, 1994).

¹⁰² H. Mustafa Eravcı, *Avrupa’da Türk İmajı* (Yayın Yeri: Çizgi Kitabevi, 2010), 13.

¹⁰³ Link - Phelan, “Conceptualizing Stigma”.

¹⁰⁴ Margret Spohn, *Her Şey Türk İşi Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*, çev. Leyla Serdaroglu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996); Eravcı, *Avrupa’da Türk İmajı*; Ali Baykan, “Türk-Avusturya Edebi ve Kültürel İlişkilerinin Kaynakları ve Tarihi Gelişim Süreci”, (2019).

¹⁰⁵ Eravcı, *Avrupa’da Türk İmajı*; Spohn, *Her Şey Türk İşi Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*; Türedi, *Damga Siyaseti*; Raskolnikov, “Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri Sözlüğü: Türklere Yönelik Türkçe ve Yabancı Dillerde Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri”, *Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri Sözlüğü* (blog), Şubat 2012.

Benzer şekilde Almanca'da da Türkler hakkında aşağılayıcı deyim ve fiilere rastlamaktayız. Spohn Alman kaynaklarında Türklerin etnik kökenine dair açıklama yapan dinsel, etimolojik ve tarihsel mitolojik kuramların açıklamalarında Türk adı ile askeri güç ve zulüm kavramları arasında ilişki kurulduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰⁶ Alman kültüründe, “Türkten beten” (Schlimmer als Türken), birisini aldatmak veya hile yapmak, gözünü boyamak anlamında kullanılan “Türkleme veya bir Türk’ü ele vermek” (türken, einen Türken stellen), birisini cinayet kastıyla bıçakla tehdit eden, yaralayan kişiyi kasıtlı “Türk canisi” (Türkenstecher), “Türk kanı” (Türkenblut), dar kafalı, geri zekalı anlamında “çörek otu Türkü” (Kümmeltürke) deyim ve filleri ile karşılaşılmaktadır. Yine Almanların köpeklerine “sultan” ve “Türk” adı verdikleri, sınırlendikleri zaman günlük dilde bir şaşkınlık ve kızgınlık ünlemi olarak “lanet!, kalın kafalı!, kalles! anlamında “Kruzitürken!” ve “Koca Türk!” anlamına gelen “Grosse Türken!” şeklinde küfür ettikleri literatürde¹⁰⁷ dile getirilmektedir.

Avrupa ve Almanya’da Türk algısının oluşmasını sağlayan ikinci büyük karşılaşma misafir işçi göçü ile gerçekleşmiştir. Günümüzde Türk toplumunun Avrupa’daki varlığının ana sebebinin oluşturduğu göçünün zaman içinde boyut değiştirerek kalıcı hale gelmesi neticesinde, Türk toplumu Almanya’nın siyasi anlamda olmasa da sosyal anlamda en büyük yabancı etnik grubu haline gelmiştir. Bu dönemde Türk toplumunun belirgin kimliği göçmenlik olup, ekonomik ve politik güce sahip taraf Alman toplumdur. Bu bağlamda göç eleştirmenleri tarafından göç sonrası oluşan etnik azınlıkların ulusal kimliğe, ekonomik refaha ve kamu düzenine karşı bir tehdit olarak tasvir edildiği¹⁰⁸ dikkate alındığında Türk toplumunun etnik, dinî ve kültürel farklılıkları yanı sıra bizzat göçmen kimliğinin de damgalanmaya kaynaklık eden stereotiplerin üretilmesine aracılık ettiğini söyleyebiliriz.

3.1.2. Sosyokültürel Bağlamlar (Avrupa Merkezilik-Etnomerkezcilik)

Almanya Türk toplumunun damgalanma süreçlerinde ilk karşılaşmalardaki izlenimlerin yanı sıra kalıp yargıların ve bunlara bağlı ön yargıların üretilmesinde Avrupa merkezilik (eurocentrism) ve etnomezkezciliğin (ethnocentric) göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Avrupa-merkezilik (Eurocentrism) Aydınlanma çağı sonrası gelişen bilimsel anlayış ile Avrupanın “bütün toplumları ve bütün yönleri ile dünyanın tamamını kendi alanı olarak alan ve onları tekçi ve sistematik olarak sınıflandırma ve hizaya getirme”¹⁰⁹ yaklaşımını ifade etmektedir. Avrupa’nın bu yaklaşımı Doğu’yu ötekileştirerek, doğulu insanı ve Türkleri despot, geri kalmış, tembel, kirli, vahşi, barbar, tehlikeli tanımlamasına¹¹⁰ ve etnolojik damgalanmaya yönelik kalıp yargıların üretilmesine etki ettiğini söyleyebiliriz. Bütün bu tarihi ve felsefi arkaplanla beraber Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik müracaatı “Avrupa’da liberal ve aşırı sağın İslama dair köklü oryantalist kaygılarını yeniden canlandırmış”,¹¹¹ Avrupalı kimliği etrafında

¹⁰⁶ Spohn, *Her Şey Türk İş Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*, 19-22.

¹⁰⁷ Spohn, *Her Şey Türk İş Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*, 1996; Çakır, “Almanca’da Türk İmgesinin Kullanımı Üzerine”.

¹⁰⁸ Castles vd., *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*, 88.

¹⁰⁹ İrfan Kaya, “Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonial Bir Okuma ve Eleştirisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1987.

¹¹⁰ Türedi, *Damga Siyaseti*, 5.

¹¹¹ Yeğenoğlu, *Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, 103.

yapılan tartışmalarda Türk toplumu gündem olmuştur. Türk toplumunun Müslüman kimliğinin Avrupa kimliğini bozacağı, Avrupanın İslamlaşma yoluyla yok olma riski taşıdığı, Müslümanların İslami özlerini terkedip, kültürel bagajlarını bırakıp Avrupa kültüründe asimile olmaları gerektiği gibi bir çok görüş etrafında, Avrupa birliği bağlamında Müslümanların ve Türklerin dinî kimlik ve kültürlerine yönelik yoğun tartışmalar¹¹² yaşanmıştır. Söz konusu tartışmalarla Türkler, Avrupada öteki olarak konumlandırılmanın yanı sıra dinî ve kültürel farklılıkları nedeniyle sürekli yabancılık damgasına mahkum edilmişlerdir.

Almanya’da yaşayan Türklerin dinî görünürlükleri yerel toplumun tarihi stereotiplere dayanan ön yargıları ile bir araya geldiğinde Avrupa merkezci ve etnosentrik bakış açılarını tahrik ederek damgalanma süreçlerini etkiler. Türklerin kurmuş oldukları cami ve mescitler, kıyafetleri, helal gıda tutumları gündelik hayatta onları görünür kılar. İslami görünürlük kamu alanında gerçekleşir ve yüz yüze bir ilişki içerir. Başörtüsü gibi dini semboller farklılığın bedende işaretlendiği anlamına gelir.¹¹³ Cami, mescitler ve minareler, farklılığı mekânda görünür kılan birer damga sembolü işlevi görmektedir. Müslümanların söz konusu görünürlükleri damgaya matuf yaşanan toplumdan farklılıklarının, bir başka ifade ile itibarsızlaştırıcı nitelikliklerinin mücessem halini ifade eder. Yine “kitle iletişim araçları ve negatif medya stereotipleri üzerinden İslam’a ve Müslümanlara yapılan saldırılar”,¹¹⁴ 11 Eylül sonrası üretilen “İslamcı terörist” tipi müslümanların ve Almanya’nın en kalabalık ve temsil gücü yüksek Müslüman azınlık olarak Türklerin de damgalanma süreçlerini etkilemiştir.

Alman toplumsal kimliğini belirleyen soy ve kültür merkezli (ethnocentric) geleneksel etnik millet anlayışının¹¹⁵ yabancı ve doğal olarak göçmenlere karşı yaklaşımı, yabancının damgalanmasını ve bunun da legalize edilmesini sağlamıştır. Irkın ve kültürün özgün olduğu varsayımı ile Alman halkının diğerlerinden farklı olduğu şeklindeki özbenlik düşüncesine dayanan bu etnik yaklaşımla¹¹⁶ Almanya uzun süre göçmen ülkesi olmayı kabul etmeye yanaşmamış ve göçmenlerle ilişkilerini bu anlayışa göre düzenlemiştir.¹¹⁷ Almanyanın etnosentrik yaklaşımını temelde Avrupa merkezçiliğin (eurocentrism) belirlediğini söyleyebiliriz. Çünkü Avrupa merkezçilik Rönesans ile başlayan bir süreç olup içerisinde etnosentrizmi barındırmaktadır.¹¹⁸ Dolayısıyla çeşitli araştırmalarda Türkler ve diğer göçmen grupların, Almanya’nın bir parçası olarak kabul

¹¹² Yeğenoğlu, *Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, 104-115.

¹¹³ Göle, “The Voluntary Adoption of Islamic Stigma Symbols”, 824; Ruth Mandel, “Turkish Headscarves and the ‘Foreigner Problem’: Constructing Difference Through Emblems of Identity”, *New German Critique* 46 (1989), 38.

¹¹⁴ Abdulkadir Gölcü - Mustafa Çuhadar, “Batı Toplumlarında İslamofobi’nin Üretilmesinde Medyanın Rolü”, *Ombudsman Akademik*, (Aralık 2017), 93.

¹¹⁵ Friedrich Heckmann, “Nation und Integration von Migranten in Deutschland”, *Was ist ein Deutscher? - Was ist ein Türke? / Alman olmak nedir? - Türk olmak nedir? Deutsch-Türkisches Symposium 1997 - Türk-Alman Sempozyumu 1997* (Hamburg: Edition Körber-Stiftung, 1998), 428; Ayhan Kaya, *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı* (Yayın Yeri: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016), 51; Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak- Siyaset Kuramı Yazıları, çev. İlnur Aka (Yayın Yeri: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 144.

¹¹⁶ Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak- Siyaset Kuramı Yazıları, 144.

¹¹⁷ Unat, *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 69.

¹¹⁸ Selver Mertoğlu, “Avrupa Basınında Türk İmaji: 2017 Türkiye Anayasa Değişikliği Referandumu Öncesi Online İngiliz Basınında Türkler”, *İmgelem* 5/9 (Aralık 2021), 612.

edilmedikleri, ırkçı ve ayrımcı tutumlarla karşılaştıkları veya şahit oldukları yönündeki paylaşımları¹¹⁹, söz konusu her iki yaklaşımın damga üretici işlevini göstermektedir.

Almanya 2000'li yılların başında bir dizi kanuni değişiklikle etnosentrik yaklaşımından vazgeçmiştir. Ancak resmi metinlerden kalkan etnosentrik yaklaşım sosyal hayata yabancı düşmanlığı, ırkçılık, kurumsal ve yapısal ayrımcılık olarak karşılaşılmaya devam etmiştir. Yabancı damgası en belirgin olarak ayrımcı uygulamalarda ortaya çıkmaktadır. Almanya Türk toplumuna mensup bireyler gündelik hayatta karşılaştıkları ayrımcılık uygulamalarının yabancı olmalarından kaynaklandığı düşüncesini öncelikli olarak dile getirmektedirler. Son yıllarda üçüncü nesil Türk gençleri arasında yapılan bir doktora çalışmasında¹²⁰ üçüncü kuşak gençlerin büyük çoğunluğu (%71.9) resmi kurumlarda Türk oldukları için çeşitli sıklıkta ayrımcılık gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları “sen iyi Türksün”, “Ben hala senin Türk olduğuna hazmedemiyorum” türü ifadelerin yanı sıra “Schwarzkopf” (karakafa) gibi etiket kavramları duyduklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada üçüncü neslin Almanya'da bir Türk olarak yaşadıkları sorunlarda, ilk üç sırayı “ırkçılık ve ayrımcılık, (%81,3), dinimize saygı gösterilmemesi (%80,2), dilimizi, kültürümüzü koruyamamak (%76,4)”¹²¹ oluşturmaktadır. Alman toplumu tarafından kabul edilmemek ve değer görmemek söz konusu cevapların ortak noktası olarak dikkat çekmektedir ki dışlama ve değersiz görme bir etnisite ya da dini farklılığa bağlı damganın temel niteliklerindedir.

Yang ve arkadaşlarına göre birini damgalamak aynı zamanda algılanan tehditlere, gerçek tehlikelere ve bilinmeyenden duyulan korkuya karşı pragmatik ve taktiksel bir tepkidir.¹²² Bu tepkiler mecburiyetler, anlamlar, değerlerin yanı sıra pratik etkileşimlerden kaynaklanır. Bu nedenle yabancı damgası kaynaklı uygulamalar nedeniyle karşılaşılabilecek ırkçı, yabancı düşmanı gibi söylem ve suçlamalara karşı ayrımcılık uygulamaları yerel toplumun dilini bilmemek, eğitim eksikliği gibi yabancının dezavantajlı durumları altına gizlenir. Dolayısıyla bu tip uygulamaların yabancı damgasından kaynaklandığı her zaman tespit edilemez.

Kalter¹²³, Holger Seibert ve Heike Solga'nın yabancı ve Alman gençlerin göreceli işgücü piyasası fırsatlarını araştıran çalışmasında Türk gençlerinin dil ve eğitim eksikliği gibi spesifik dezavantajlarının, işverenlerin ayrımcı davranışlarını görmezden gelerek ev sahibi ülkeye özgü temel önlemlerin eksikliğinden kaynaklandığı tespitine katılmaz. Ayrıca Türk gençlerinin Almanca dili ve eğitim açısından dezavantajlı görülerek, etnik kaynaklı dezavantajlarının göz ardı edilmesini eleştirir. Kalter'e göre iş piyasasında Türk gençlerin dezavantajlı durumları sadece dil ve eğitim durumları ile açıklanamaz ve

¹¹⁹ Kılıç, *Almanya'da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*; Aslan, *Çokkültürlülük Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği*; Oğuzhan Altınkoz, *Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Göçmenlerde, Göçmen Kimliğinin İnşasında Alman İmgesi* (Yayın Yeri: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017).

¹²⁰ Aslan, *Çokkültürlülük Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği*, 175-178.

¹²¹ Aslan, *Çokkültürlülük Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği*, 178.

¹²² Yang vd., “Culture and Stigma”, 1529.

¹²³ Kalter, “Auf Der Suche Nach Einer Erklärung Für Die Spezifischen Arbeitsmarktnachteile Von Jugendlichen Türkischer Herkunft / in Search of an Explanation for the Specific Labor Market Disadvantages of Second Generation Turkish Migrant Children”, 157.

ayrımcılık yok sayılamaz. Dil yeterliliği gerekçesi bahane edilse de bu sorunu olmayan ikinci nesil Türklerin dil yeterliliği ve işverenlerin Alman arkadaş ağlarının genişliği de dikkatle değerlendirilmelidir. Dolayısıyla topluma özgü sermaye (Gesellschaftsspezifische Kapitalien) etnik açıdan istihdam fırsatlarını açıklamakta önemli bir rol oynamaktadır.¹²⁴ Bu nedenle sıklıkla dile getirilen ayrımcılık iddialarının, ayrımcılık süreçlerinin gözlemlenebilir etnik eşitsizlikler içinde ağırlığı, arka plan mekanizmalarının karartılması nedeniyle tam olarak tespit edilememektedir. Ancak bu durum Türklerin yabancı olarak dezavantajlarını ortadan kaldırmamaktadır.¹²⁵

Bir başka ifade ile iş gücü pazarında Türklerin yerine Almanları tercih eden işverenlerin niyetlerini saklı tutarak eğitim, dil gibi mazeretleri öne sürmeleri yapılan davranışın ayrımcılık kaynaklı olmadığını göstermemektedir. İrkçılık ve ayrımcılık iddialarının rahatsız ediciliği gerçek niyetlerin saklanması neden olmakta, böylelikle ayrımcılık süreçleri empirik araştırmalarda tam olarak gözlemlenememektedir. Bu tip pratikler kurumsal ayrımcılık veya ırkçılık olarak nitelenebilir. Otyakmaz'a göre ırkçılık kaynaklı ayrımcılık başlangıçta bilişsel düzeyde gerçekleşen ırkçılığın pratik düzeydeki yansımasıdır. Kurumsal ırkçılık, bir yandan ırkçı düşüncenin artık açıkça mevcut olmadığı örtülü bir ırkçı dışlama, diğer yandan da terminoloji ırkçılık karşıtı yönde değişirken ırkçı düşüncenin muhafaza edilmesidir.¹²⁶

3.1.3. Toplumsal Kimlik Karşılaşmaları

Damga toplumsal bağlamda gerçek ve varsayılan kimlikler arasındaki çatışma ile inşa edilen bir olgudur. Bir birey için peşin yargı ve ilk izlenimlere dayanan, yerine getirilmesi beklenen belirli beklenti ve talepleri içeren “varsayılan bir toplumsal kimlik” söz konusudur. Bir başka ifade ile bu toplum tarafından nitelikleri çizilen “sanal sosyal bir kimliktir”. Bir de bu kişinin dahil olduğu kategorilere ve bu kategorilerin sıfatlarına sahip olduğu “fiili toplumsal/gerçek sosyal kimlik” söz konusudur. Damgalanma bu iki kimliğin arasındaki tutarsızlık olarak ortaya çıkar.¹²⁷ Varsayılan toplumsal kimlik belirli bir gruba mensup kişilerin, belirli kural ve değerlere uymaları onları desteklemeleri yönünde toplumsal beklentilerle yüklüdür. Birey bu beklentilerin dışına çıktığında itibasızlaştırılarak değersizleştirilir ve kabullenilmez.¹²⁸

Canatan göçmenlere karşı yerleşik toplumun beklentilerinin giderek yükseldiğini, göçmenlerin bu beklentilerin altında kaldığını dolayısıyla göçmenler içine girdikleri topluma ne kadar uyum sağlarsa sağlasınlar “uyumsuz” görülecekleri tezini savunur.¹²⁹ Almanya tarafında medya, politikacılar gibi çeşitli aktörler tarafından yabancıya yönelik

¹²⁴ Kalter, “Auf Der Suche Nach Einer Erklärung Für Die Spezifischen Arbeitsmarktnachteile Von Jugendlichen Türkischer Herkunft / in Search of an Explanation for the Specific Labor Market Disadvantages of Second Generation Turkish Migrant Children”, 154.

¹²⁵ Kalter, “Auf Der Suche Nach Einer Erklärung Für Die Spezifischen Arbeitsmarktnachteile Von Jugendlichen Türkischer Herkunft / in Search of an Explanation for the Specific Labor Market Disadvantages of Second Generation Turkish Migrant Children”, 158.

¹²⁶ Berrin Özlem Otyakmaz, *Auf Allen Stühlen. Das Selbstverständnis Junger Türkischer Migrantinnen in Deutschland* (Köln: Neuer ISP Verlag, 1995), 25.

¹²⁷ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 28; Yang vd., “Culture and Stigma”, 2.

¹²⁸ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 33.

¹²⁹ Kadir Canatan, *Üç Kuşak Boyunca Avrupalı Türkler* (Yayın Yeri: Eskiyei Yayınları, 2024), 9.

bilgilendirme, takdir ya da kınamaya yönelik söylemler olumlu ya da olumsuz olmasından bağımsız olarak göçmen kökenli, (migrationshintergrund), göç geçmişine sahip (migrationsgeschichte) gibi kavramlarla birlikte verilir. Böylelikle bu kavramlar hem bireylere hem de mensup oldukları gruplara yabancılıklarının sürekliliğini, yerleşik toplumun kendilerinden beklentilerini hatırlatan uyarıcı işlevi görür. Resmi ve gayri resmi söylemlerde hiç göç yaşamamış kuşakların büyükanne ve büyükbabaları ya da ebeveynlerinden birilerinin göç yaşadığı için “migrationshintergrund”, “migrationsherkunft” gibi kavramlarla göçmen kökenli olarak nitelenmesi, Canatan’ın tezini doğrular niteliktedir. Dolayısıyla yabancı sonradan geldiği mekânda kalıcılığını yasal olarak elde etse bile o ve onun göç yaşamamış çocukları yerleşik toplumun kendilerinden yerine getirmelerini bekledikleri şeyin altında kalacakları için sürekli yabancılık damgasını taşıyacaklardır.

“Sosyal ve bireysel kimlik, her şeyden önce, kimliği söz konusu edilen kişiye ilişkin diğerlerinin taşıdığı kaygıların ve tanımların bir parçasıdır.”¹³⁰ Bu bağlamda Türk kimliği etnik ve kültürel aidiyeti ifade ettiği gibi, Türk kimliğine dair diğerlerinin tanım ve kaygılarını da içerir. Bu tanım ve kaygılar genellemelere dayalı yargılardan oluşmaktadır. Bu yargılar çalışkanlık, misafirperverlik, dürüstlük gibi olumlu içerik taşıyabildiği gibi cimrilik sahtekarlık, nezaketsizlik gibi olumsuz yargılar ya da yabancı olduğuna yönelik vurgu ve hatırlatmalar içerebilir. Almanya eski Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker’in Türklerin misafirperverliklerini överek bu misafirperverliğin Almanlar için büyük bir tecrübe ve zenginlik olduğuna, bazı Alman politikacılarının Türklerin Almanya ekonomisine olumlu katkılarına yönelik açıklamaları¹³¹ Türklerin toplumsal kimliğine yönelik olumlu tanımlamalara örnektir. Sahtekar, sosyal yardımla geçinen, sarımsak kokan, karakafalı, kanaken gibi tanımlar olumsuz genellemeler olarak dile getirilebilir. Bazen de aşağılama, bir kusur belirten damgalamaya yönelik genelleme, ‘araba satıcısı’ gibi bir ibarenin altında gizlenir. Araba satıcısı normalde bir meslek olarak yer alırken, Türkler söz konusu olduğunda sahtekarlık, işini doğru yapmayan, ticaretine hile katan anlamında imalar taşımaktadır.¹³²

Cabieses ve arkadaşları¹³³ damgalama ve ayrımcılık üzerine yapılan araştırmaların her iki sürecin göçmenler gibi gruplara yönelik stereotiplerin yeniden üretilmesinde göçmenlik durumu, uyruk, cinsiyet, etnik köken, ten rengi ve yaş gibi kesişen faktörlerle hareket ettiği tespitini yapmaktadır. Bu durum ten, saç, kaş rengi, aksan gibi belli bir etniseye genellenen bedensel özellikler damganın itibarsızlaştırıcı farklılığı olarak bu bedenlerde işaretlenmesi halidir. Ayhan Kaya, Ferhat Kentel de benzer şekilde Avrupa’da “yakın bir tarihten bu yana etnisite, kültür ve din, göçmenler, sığınmacılar, Müslümanlar, Araplar, Türkler ve Romanlar gibi her türlü “öteki”yi damgalamakta kullanılan en somut referans noktalarını”¹³⁴ oluşturduğu görüşünü dile getirmektedir. Bu anlamda damganın

¹³⁰ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 151.

¹³¹ Karl-Heinz Meier-Braun, “62 Jahre Anwerbeabkommen Mit Der Türkei 30.10.1961 - Anwerbeabkommen Türkei Deutschland”, *Landeszentrale für politische Bildung* (Oktober 2021), 8 vd.

¹³² Baran, *Almanya’da Türkler Yabancılıktan Yerleşikliğe Kimlik, Aile, Din*, 146.

¹³³ Cabieses vd., “The Impact of Stigma and Discrimination-Based Narratives in the Health of Migrants in Latin America and the Caribbean”, 2.

¹³⁴ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 34.

itibarsızlaştırıcı niteliği grubun bütün üyelerine teşmil edilerek damganın sürekliliği ve yeniden üretilmesi sağlanmaktadır. Nitekim Almanya’da misafir işçi çocukları farklı etnik ve dini gruplara mensup olmalarına rağmen yabancı damgası ile kategorize edilmiştir. Yabancı olarak damgalanan misafir işçi çocuklarının toplumun kenarına itilmelerinin onları kriminalize ederek, sosyal barış ve istikrarı tehdit edecek umutsuzluk kuşakları (Generation der Hoffnungslosigkeit) olarak Almanya’nın geleceğini tehdit edebilecekleri hususu bilim adamları, politikacılar, kilise ve diğer yardım kuruluşları tarafından dile getirilmiştir.¹³⁵

Herhangi bir kişi hakkında diğer insanlarca bilinen kalıcı karakteristikleri çeşitli sembollerle toplumsal bilgi olarak aktarılır. Bu sembollerin ilettiği bilgi kişinin itibarını ve statüsünü belirler.¹³⁶ Yabancı bireyin saç, ten rengi gibi bazı bölge ve etnik topluluklara ait olduğu kabul edilen özellikleri, aksan bozuklukları, başörtüsü, şalvar, cellabe gibi belli kültürlere ait kıyafetleri, yemek ve tüketim kültürü, üye oldukları ya da devam ettikleri dini ve sivil kuruluşlar, bazı etnik grupların yoğunlaştığı mesleklerle uğraşması, bireyi daha önceden öteki hakkında oluşturulan kategorilerden birine dahil edilmesini mümkün kılar. Söz konusu kategori içinde normallerden farklı özellikleri ile birey normatif beklentiler ve davranışları ile yabancı, düşman, dost olarak stereotipleştirilir. Goffman’a göre stereotipleştirme, müşteriler, Doğulular, Batılılar gibi geniş kategoriler içinde değerlendirilen ve gelip geçici olan yabancılara mahsustur.¹³⁷

3.1.4. Gündelik Bağlam

Göçmenler göç ettikleri toplumlarda yabancı kategorisinin bir alt grubu olarak ekonomik, sosyal kaynaklara ortak olurlar. Damga sembolleri tarafından iletilen yabancının kaynaklara ortak olduğu yolundaki toplumsal bilgi ev sahibi toplumda kaygılar yaratır. Böylelikle yabancı, toplumlarda yarattığı kaygı ile çeşitli suçlamalara maruz kalır. Örneğin Türkiye’de Suriyeli göçmenler, başta milli güvenlik tehdidi olarak görülmekle birlikte “Osmanlıyı arkadan vuran hainler”, “vatanını terk eden korkaklar”, “kendi ülkesini koruyamayan insanlar” gibi stereotipleştirmelere maruz kalmışlardır. Bununla birlikte Suriyelilerin, Türklerin ellerinden işlerini almak, sosyal yardımlarla geçinmek, kadınların kocalarını ellerinden almak, vergi vermemek, kaçak elektrik kullanmakla suçlandığı ve nankör, kaba, tehlikeli, güvenilmez, hain gibi ifadelerle tanımlandığı,¹³⁸ araştırmalarda ifade edilmektedir. Benzer şekilde Türk misafir işçiler başbelası, tehdit¹³⁹ olarak nitelenip, daha fazla çocuk parası almak için Türkiye’den nüfusuna çocuk kaydettirmek, Türk çeteleri oluşturmak,¹⁴⁰ yerel işçilerin işlerini almak¹⁴¹

¹³⁵ Verena Mcrae, *Die Gastarbeiter, Daten, Fakten, Probleme* (München: C. H. Beck Verlag, 1981), 113.

¹³⁶ Goffman, *Damga Örselemiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 80.

¹³⁷ Goffman, *Damga Örselemiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 88.

¹³⁸ Bayram Koca, “Kendi Şehrimizde Yabancı Hale Geldik”: Kilis’te Suriyeliler Karşısında Yerliler.”, *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*, ed. Bayram Koca - Duygu Altınoluk (İletişim Yayınları, 2022), 58-65; Ülkü Doğanay - Hatice Çoban Keneş, “Yazılı Basında Suriyeli ‘Mülteciler’: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası”, *Mülkiye Dergisi* 40/1 (Nisan 2016), 143-184.

¹³⁹ Meier-Braun, “62 Jahre Anwerbeabkommen Mit Der Türkei 30.10.1961 - Anwerbeabkommen Türkei Deutschland”.

¹⁴⁰ Uwe Klußmann - Milena Pieper, “Zeitbomben in Den Vorstädten”, *Der Spiegel* (Nisan 1997), blm. Politik.

¹⁴¹ Aydemir, *Almanya’daki Türkler ve Ben*.

gibi çeşitli suçlamalara muhatap olmuşlardır. Almanyada yapılan bir araştırmaya¹⁴² katılan Türk işçi Almanya’da işsiz ve düşük gelirli kimseler için sağlanan yardım parası (Herz4/Arbeitslosengeld II) alan Almanların, işsizliklerinin nedenlerinden biri olarak Türkleri gösterdiklerini ifade eder.

Mcrae’ye göre bu suçlamalar resmi verilerle desteklenmeyen ön yargılardır. Misafir işçi nüfusunun en kalabalık grubunu oluşturan Türklerin polis ve halkın daima takibinde olup, bu ön yargılar Türklere Türkçede günah keçisi olarak ifade edebileceğimiz “kırbaç çocuğu” (Prügelknebe) rolünün biçilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴³ Geçmişte olduğu gibi göçmenler göç ettikleri ülkelerin halkı ve siyasi figürleri tarafından suç oranını artırdıkları yönünde bir algı ve bu algıya bağlı suçlamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak çeşitli ülkelerde göç ve suç ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar¹⁴⁴ bu algıyı yanlışlamaktadır.

İkinci ve daha sonraki nesillere mensup göçmenlerin birinci nesil göçmenlere göre dil, eğitim gibi kısıtlarla daha az muhatap olmaları ve eğitimlerini hedef ülkede tamamlamaları daha nitelikli işlerde çalışmalarına, girişimcilğe yönelmelerine imkan sağlamıştır.¹⁴⁵ Dolayısıyla bu durum iş piyasasında rekabet ortamının doğmasına neden olmaktadır. Yukarıda göçmenlere yapılan yerel halkın işlerini ellerinden alma suçlaması dikkate alındığında, yerel halkın işlerini kaybetme kaygısı ortak nokta olarak dikkat çekmektedir. Kilisli Türk vatandaşlarının Suriyelilerin Türklerin işlerini ellerinden aldıkları, ticareti ele geçirdikleri iddiası¹⁴⁶ ile Almanya Yardım Bürosundan sosyal yardım alan işsiz Almanların işsizliğinin nedeni olarak Türkleri göstermesi örtüşmektedir. Göçün ilk yıllarından itibaren Türk ve Almanlar arasında düşük ücretle çalışma, görev tanımları dışında işleri yapmaları, uzun çalışma süresi, meslekte terfi gibi nedenlerle çıkar çatışmalarının yaşandığı, Türklerle yapılan alan araştırmalarına¹⁴⁷ yansımıştır. Dolayısıyla çıkar çatışmaları, gelecek kaygısı göçmenlere yönelik suçlama ve ön yargıların üretilmesinde ve damgalanma süreçlerinde etkin olmaktadır.

Damgalı ve normal olarak yapılan ayırım somut kişi ve grupları ifade etmez. Bir grubun normal ve damgalı olması hayatın belli dönemlerinde ve belirli ilişkiler etrafında gerçekleşen, karma karşılaşmalarda toplumsal olarak üretilen ve oynamak zorunda kaldıkları, bakış açılarıdır.¹⁴⁸ Bu nedenle damganın dayandığı kalıp yargıların gerçek olması gerekmez. Yanlış bilgiler, ön yargılar ve mitlere dayanan bir “suriyeli tipi” yaratıldığı¹⁴⁹ gibi bir “Türk tipi” yaratılarak, nihayetinde vurulacak yabancı damgasının itibarsızlaştırıcı malzemesi toplanır. Toplanan bu malzeme çeşitli araçlar vasıtasıyla sosyal hayatta karşılık bulur. Bavyera eyaletinde internet üzerinden yayınlanan bir haber

¹⁴² Kılıç, *Almanya’da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*, 156.

¹⁴³ Mcrae, *Die Gastarbeiter, Daten, Fakten, Probleme*, 111-113.

¹⁴⁴ Rita Maghularia - Silke Uebelmesser, “Do Immigrants Affect Crime? Evidence for Germany”, *Journal of Economic Behavior & Organization (Elsevier)* 211 (2023), 486-512; Murat G. Kırdar vd., “The Effect of 3.6 Million Refugees on Crime”, *Journal of Economic Behavior & Organization* 194/C (2022), 568-582.

¹⁴⁵ Castles vd., *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*, 332-333.

¹⁴⁶ Koca, “Kendi Şehrimizde Yabancı Hale Geldik”: Kilis’te Suriyeliler Karşısında Yerliler.”, 190.

¹⁴⁷ Kılıç, *Almanya’da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*, 155-157; Altınkoz, *Almanya’da Yaşayan Türkiye Kökenli Göçmenlerde, Göçmen Kimliğinin İnşasında Alman İmgesi*.

¹⁴⁸ Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 190.

¹⁴⁹ Koca, “Kendi Şehrimizde Yabancı Hale Geldik”: Kilis’te Suriyeliler Karşısında Yerliler.”, 61.

sitesinde Türklerin entegrasyonu konusunu işlediği bir haberde Türklerin Almanların ön yargıları nedeniyle ev bulmakta zorlandıklarını belirtirken, bir Türk işçinin “Türklerin çok ziyaretçi aldığını, Türklerin çok sarımsak pişirdiğini, Türklerin çok çocuğu olduğunu ve çok gürültü yaptığını söylüyorlar”¹⁵⁰ şeklindeki serzenişini nakletmektedir. Zaimoğlu “Kanake” olarak adlandırılan Almanya’daki Türk misafir işçi çocuklarını konu edinen eserinde Alman misafir işçi edebiyatını, yarattığı Türk tipinden dolayı şöyle eleştirmektedir.

“Ağlamaklı, kendini beğendiren ve kamu destekli bir ‘misafir işçi edebiyatı’, 1970’lerin sonlarından itibaren ‘yoksul ama iyi kalpli Türk Ali’ efsanesini yaymaktadır. Bu edebiyat, ‘çöpçü romanı’ üreterek göçmenleri kurban rolüne sokmaktadır. Daha iyi Almanlar bu tür eserlerden etkilenir. Çünkü bu eserler yanlış bir otantiklikle doludur. Onlara ‘aynayı tutar’ ve her dilse hatayı ‘ana dilin’ şiirsel zenginliği olarak kutlar. Türk, ‘hissetmenin’, özensiz bir nostaljinin ve tembel bir ‘egzotik’ büyüünün simgesi haline geliyor.”¹⁵¹

Göç ve göçmenlere yönelik siyasi aktörlerin yaklaşımları ve izledikleri politik tutum ayrımcılık ve etnolojik damganın güçlenmesinde önemli bir etken olarak görünmektedir. “Damga bedensel bir işaret olarak kişiselleştirilmiş ve bedenselleştirilmiş olsa da, kamusal alanda bir anlam taşır.”¹⁵² Kamusal alanın önde gelen aktörleri olarak siyasilerin söylemleri kamu oyunda karşılık bulmaktadır. Örneğin Almanya İç İşleri Bakanı O. Schily bir gazeteye verdiği demeçte “Entegrasyon benim için; göçmen olanların Alman kültüründe ve dilinde yaşamasıdır.” bir başka ifadesinde “Entegrasyonun en iyi formu asimilasyondur” şeklindeki açıklamaları Kılıç¹⁵³ tarafından nakledilmektedir. Yine Thilo Sarrazin’in 2010 yılında yayımlanan Almanya’da yaşayan Müslümanların akıllı olmadıkları ve Alman halkını yobazlaştırdıkları ana fikri etrafında şekillenen “Deutschland schafft sich ab” (Almanya Kendini Yok Ediyor) adlı kitabı, Almanya’daki göçmen entegrasyonu ve özellikle Müslüman göçmenlerle ilgili tartışmalı görüşler içerdiği için kamuoyunda tartışmalara ve Türklerin tepkisine yol açmıştır.¹⁵⁴ Ruth Mandel¹⁵⁵ Almanya iktidar partisinin önde gelenlerinin İslam’ın Almanya’nın gerçeği olup olmadığı konusunda kamuoyu önünde anlaşılamamalarını, Sarrazin gibi yazarların kitaplarının itibar görmesini eleştirir ve Yahudi kimliğinin kabul sürecini örnekleyerek Türklerin kaç nesil sonra Alman olarak kabul edileceklerini, daha açık bir ifade ile artık yabancı sayılmayacaklarını sorarak, siyasilerin içinde buldukları paradoksal tutuma dikkat çeker. Almanya Türk toplumu özelinde siyasilerin ayrıştırma ve ötelemeye yönelik davranış ve söylemleri yeni kuşakların tepkisel bir kimlik inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Siyasilerin entegrasyon tartışmalarında sık sık Türklerin paralel toplum oluşturdukları, Alman kültür değerlerini benimsemediklerine yönelik açıklamaları medyanın iki toplumun karşıtlıklarından beslenen, ayrıştırıcı, yargılayıcı ve tanımlayıcı

¹⁵⁰ Bayerischer Rundfunk, “Integration?: ‘Wohnung nicht an Türken’”, BR24 (Ekim 2012).

¹⁵¹ Feridun Zaimoğlu, *Kanake Sprach/Koppstoff Die gesammelten Mißtöne vom Rande der Gesellschaft* (Köln: Kiepenheuer & Witsch Verlag, 2011).

¹⁵² Göle, “The Voluntary Adoption of Islamic Stigma Symbols”, 811.

¹⁵³ Kılıç, *Almanya’da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*, 199.

¹⁵⁴ Kılıç, *Almanya’da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*, 199.

¹⁵⁵ Ruth Mandel, “Integrating Discourses: 50 Years of Turks in German” (Almanya ve Göç 50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu Berlin, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2011), 60.

dili ile toplumsal alana taşındığında, Türklerin geliştirdiği söz konusu tepkisel kimlik Alman toplumu nezdinde Türklerin yabancı olarak damgalanmalarını kolaylaştırmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde Avrupada Türk ve Müslüman algısının oluşumunu sağlayan stereotip ve ön yargıların üretilmesinde dini kurumlar ve din adamları, tiyatro, opera, halk şarkıları gibi müzik ağırlıklı eserler ve özellikle seyyahların Osmanlı ve İslam coğrafyasına yaptıkları seyahatleri anlatan seyahatnameler etkili olmuştur.¹⁵⁶ Çağımızda damga sembolleri daha çok medya araçları tarafından taşınarak toplumsal alanda anlam bulmaktadır. Modern dönemde medya, kültürel endüstrinin bir parçası ve aracı olarak, kültürlerin, ideolojilerin, ihtiyaçların, günlük rutinin, duygulanımların, duyguların katıldığı bir tahayyüller sürekliliği içinde anlamları canlandırarak, “gerçeklik”, “hakikat”, “sağduyu” gibi kavramları tanımamıza imkan sunan sembolleri iletir. Bu sürekli imgeler akışı sürecinde, toplumsal ve kültürel yapılarda maddi ve sembolik etkiler yaratmaktadır.¹⁵⁷ Bir başka ifade ile medya toplumun sosyal gerçekliği algılama biçimlerini etkileyerek, kalıp yargıları sosyalleştirerek, kültürün bir parçası haline getirmektedir.¹⁵⁸

Göç ve medya araçları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, göçmenlerle yerli halkın ilk temasını sağlayan araçlardan biri olarak medyanın,¹⁵⁹ göçmenleri köken ülkelerindeki medyadan daha basitleştirilmiş ve olumsuz bir şekilde tasvir ettiği,¹⁶⁰ kullandığı dil ve seçilen görseller ile marjinalize edilerek dışlanma ve düşmanlaştırılmasına, zemin hazırladığı,¹⁶¹ göçmenlere atfettiği anlamlarla göçmenlere yönelik toplumsal kanaatin oluşmasında öncelikli kaynaklardan birini oluşturduğu¹⁶² ifade edilmektedir. Avrupa medyasında etnik azınlıkların, göçmen ve mültecilerin “yasadı dışılık, suç, saldırganlık, şiddet gibi olaylarla ilişkili olarak, hırsız, kaçak göçmen, esrar kaçakçısı, hastalıklı ve terörist gibi sıfatlar aracılığıyla arsız, agresif, tehditkâr tipler olarak”¹⁶³ tasvir edilmeleri hususu veri olarak araştırmalara yansımıştır.

Alman medyasının göçmenlere ve Türklere karşı tutumunu Avrupa merkezilik ve etnosentrik yaklaşımın belirlediğini söyleyebiliriz. Cabieses ve arkadaşlarına göre medyanın göçmenlerle ilgili anlatılar üzerinden gerçeği tanımlamaya yönelik değerler ve semboller üreterek onları farklı, sapkın ve tehdit olarak tanımlaması ırkçı inançlara temel kaynak oluşturmaktadır.¹⁶⁴ Alman medyasında Türklere yönelik anlatılar ve zenofobik söylemlerin dili geleneksel etnosentrik yaklaşımı beslemektedir. Alman medyasında

¹⁵⁶ Spohn, *Her Şey Türk İşi Almanların Türklere Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*; Eravcı, *Avrupa’da Türk İmajı*.

¹⁵⁷ Ximena Póo Figueroa, “Medios y racismo en Chile: el sentido común como espacio de letalidad, por Ximena Póo Figueroa - Facultad de Comunicación e Imagen” (Temmuz 2020).

¹⁵⁸ Şükrü Bıyıklı, *Yazılı Basın Nefret Söylemi ve Damgalama* (Konya: Tablet Kitabevi, 2023), 44.

¹⁵⁹ Yurdakul, *Göçmenlik Damgası Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu*, 10.

¹⁶⁰ Nicolle Etchegaray - Teresa Correa, “Media Consumption and Immigration: Factors Related to the Perception of Stigmatization among Immigrants”, *International Journal of Communication* 9/0 (Ekim 2015), 3602.

¹⁶¹ Esra Sağlam, “Ayrımcılık Konusunda Nitel Bir Araştırma: Viyana’daki Türk Göçmenler”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/59 (Kasım 2020), 268-295.

¹⁶² Yurdakul, *Göçmenlik Damgası Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu*, 10.

¹⁶³ Doğanay - Keneş, “Yazılı Basında Suriyeli ‘Mülteciler’”, 147.

¹⁶⁴ Cabieses vd., “The Impact of Stigma and Discrimination-Based Narratives in the Health of Migrants in Latin America and the Caribbean”, 2.

göçün ilk yıllarından itibaren ağırlıklı olarak Türklerle ilgili adam dövme, kız kaçıma gibi kriminal içerikli sansasyonel haberler yer alırken, 11 Eylül saldırılarından sonra Türklerin İslam dinî mensubiyetlerinin ön plana çıkarıldığı paylaşılmaktadır.¹⁶⁵

Meier-Braun göçün başlangıç yıllarında medyanın Türk işçilerin Alman ekonomik refahı ve kalkınmasına dair iyimser haberlerinin kısa süre sonra farklılaştığını belirterek, mahalli gazetelerde “Misafir işçiler Almanları bıçakladı”, “Cinayet davası Marianne E. – polis güneyliyi arıyor”, “Failin 1.70 boyunda ve zayıf olduğu söyleniyor. Muhtemelen güney iklimlerinden geliyor” “onun bir Türk olması mümkün. Dikkate değer bir aksan olmadan standart Almanca konuşuyordu” gibi manşetlerle şiddet yanlısı yabancı imajı yaratıldığını belirtir.¹⁶⁶ Der Spiegel gibi ulusal haber ve magazin dergilerinin “Almanya’da Türk Gettoları- Bir Milyon Türk” (Gettos in Deutschland- Eine Millione Türken), “Türkler geliyor, kurtarabilirsiniz kendinizi kurtarın” (Die Türken kommen - rette sich, wer kann),¹⁶⁷ “Tehlikeli Yabancı, Yabancılar ve Almanlar: Çok kültürlü toplumun başarısızlığı” (Gefährlich fremd, Ausländer und Deutsche: Das Scheitern der multi-kulturellen Gesellschaft)¹⁶⁸ kapaklarında ve dergi içeriğinde Türklere ilişkin canî, eğitimsiz, kültürsüz, şiddet yanlısı, entegre olmayan, gürültücü, istilacı gibi ima ve tanımlamaların etnosentrik yaklaşımın ürünü damga öncesi etiketlemeler olarak üretildiğini söyleyebiliriz. Medyanın olayları Türk toplumu üzerinde işaretleyerek vermesi damganın itibarsızlaştırıcı niteliğinin Türkler, bir başka deyişle yabancı üzerinde bedenselleştirmesini sağlamaktadır.

Sonuç

Goffman’ın varsayılan toplumsal kimlik - gerçek sosyal kimlik ayırımına döndüğümüzde damga kuramı bağlamında Almanya Türk toplumuna yönelik iki tip kimlikten söz edebiliriz. Tarihi süreç içinde özellikle Avrupaya karşı Türklerin üstünlüğünü kaybettiği dönemlerden miras ve göçmen kimliğinin niteliğinden kaynaklanan aşağılayıcı kalıp yargıların oluşturduğu, tehlike potansiyeli barındıran, sosyal olarak toplumun aşağı sınıflarından daha aşağıda bir konuma sahip bir durumu ifade eden varsayılan toplumsal kimliğidir. Bu kimlik aynı zamanda topluma sonradan eklenmeye çalışan bir yapıyı ifade ettiği için kendisinden yerleşik topluma aykırılıklarını gidermesi, uyum göstermesi beklenendir. Kendine özgü kimlik, ve kimlik referansları dil, din ve kültürel kurumlarıyla farkedilen bir görünürlükle Almanya toplumsal hayatında yer alan Türk kimliği ise gerçek sosyal kimliğini ifade eder. Günümüzde Türk toplumuna yönelik damga mekanizması bu iki kimlik tipi arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır. Özellikle entegrasyon tartışmalarında Türk toplumundan Alman değerler sisteminin benimsenmesinin istenmesi ve bu isteğin kabul edileceği beklentisinin gerçekleşmemesi Almanya Türk toplumunun “paralel toplum” olarak nitelenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda “Paralel toplum” söylemi Türk

¹⁶⁵ Ahmet Külahçı, “Medyada Göç Ve Göçmen Algısı” (Almanya ve Göç 50. Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu Berlin, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2011), 141.

¹⁶⁶ Meier-Braun, “62 Jahre Anwerbeabkommen Mit Der Türkei 30.10.1961 - Anwerbeabkommen Türkei Deutschland”.

¹⁶⁷ Der Spiegel, “»Die Türken kommen - rette sich, wer kann«” (Temmuz 1973), blm. Politik.

¹⁶⁸ “Der Spiegel 16/1997 - Inhaltsverzeichnis” (Erişim Eylül 2024).

toplumunun damgaya sebep olan itibarsızlaştırıcı niteliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Almanya Türk toplumunun söz konusu niteliği onun “sürekli yabancı” olarak damgalanmasına sebep olarak öne çıkmaktadır.

Almanya Türk toplumu Almanya’da kalıcı hale gelmiş, vatandaşlık, devamlı ikamet hakkı, sosyal yardım kaynaklarından yararlanmak gibi siyasi ve sosyal haklarını elde etmiştir. Bu durum Alman toplumunun belirlediği Türk toplumuna yönelik varsayılan/sanal kimlikten beklentileri Alman toplumu nezdinde yükseltmektedir. Türklerin göçmenlik niteliğinin yanı sıra Almanya’da yarım asrı geçen bir tarihi geçmişe sahip olmaları bu beklentileri yükselten ana unsurlar olarak görünmektedir. Türk toplumu göçmen olmakla birlikte Almanya’da birkaç nesildir yaşamakta ve yeni kuşaklar sosyalleşme süreçlerini Alman toplumu içinde tamamlamakta ve eğitim süreçlerinde de Avrupa ve Alman kültür dayatmalarına maruz kalmaktadırlar. Ancak Almanya Türklerinin büyük bir kısmının Türkiye’ye sadakati, geleneklerine bağlılıkları, dini kurumları ve Müslüman kimliğinin görünür veçheleriyle gerçek sosyal kimliklerini “Türk kimliği” oluşturmaktadır. Türklerin gerçek sosyal kimlikleri, Alman toplumu nezdinde Alman kültür normlarına uymayarak beklentilere karşılık vermemektedir. Bu durum Türk ve Alman toplumları arasında gerilimler yaratmaktadır. Dolayısıyla söz konusu gerilimler Türk toplumunun Alman toplumu tarafından sürekli yabancı olarak damgalanmasına sebep olmaktadır.

Avrupa’da etnik, dinî, kültürel farklılıkları ve bu farklılıklarını referans alan kimliği ile Türk toplumu, Avrupa ve Alman toplumunun nezdinde sosyolojik olarak Avrupa merkezci ve etnosentrik Alman yaklaşımından kaynaklanan beklentilerden uzaklaşması nedeniyle Goffman’ın damgalılar sınıfına girmektedir. Damganın üretildiği itibarsızlaştırıcı stereotipler ve etiketler Avrupa ve Almanya’da yaşayan Türklerin yabancılık vasfına içkindir. Diğer taraftan damgalamanın gerektirdiği ekonomik sosyal ve politik güce Avrupa toplumları sahiptir. Dolayısıyla Türklerin gerçek kimliğine ait farklılıkları Avrupa toplumuna göre itibarsızlaştırıcı nitelik olarak kabul edilmekte ve onlar yabancı olarak damgalanmaktadırlar. Damganın bizatihi değişmez niteliği yabancı kavramını sürekli kılmaktadır. Öyle görünmektedir ki Avrupa ve Almanya’da yaşayan Türkler nesiller boyunca “sürekli yabancı” damgasını taşıyacaklardır.

Kaynakça | References

- Adler-Nissen, Rebecca. "Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms, and Order in International Society". *International Organization* 68/1 (Ocak 2014), 143-176. <https://doi.org/10.1017/S0020818313000337>
- Ainlay, Stephen C. vd. "Stigma Reconsidered". *The Dilemma of Difference: A Multidisciplinary View of Stigma*. ed. Stephen C. Ainlay vd. 1-13. Boston, MA: Springer US, 1986. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-7568-5_1
- Akmeşe, Eşref. "Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz: Çoğunluk 2010". *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 5/1 (26 Mart 2020), 57-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbsjcs/issue/53358/700591>
- Altinkoz, Oğuzhan. *Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Göçmenlerde, Göçmen Kimliğinin İnşasında Alman İmgesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2017.
- Aslan, Ahmet. *Çokkültürlülük Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı Ve Din: Köln Örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ondokuz Mayıs, Doktora, 2018.
- Aslantürk, Zeki. "Sosyoloji Nedir?" *Sosyolojiye Giriş*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli. 19-28. Ankara: Grafiker, 2013.
- Aydemir, Memet. *Almanya'daki Türkler ve Ben*. Haselau/Almanya: BoD-Books und Demand, 2017.
- Bade, Klaus J. "Blockade und Befreiung: Identitätskrise, Ersatzdebatten und neue Selbstbilder in der Einwanderungsgesellschaft [2013]". *Historical Social Research / Historische Sozialforschung. Supplement* 30 (2018), 318-337. <https://www.jstor.org/stable/26419104>
- Baran, İrmak. *Almanya'da Türkler Yabancılıktan Yerleşikliğe Kimlik, Aile, Din*. Eskiyei Yayınları, 2023.
- Baran, İrmak. "Birlikte yaşam tecrübesi olarak Almanya Türk toplumunun Alman toplumu ile yatay ilişkileri ve müphemlik". *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 12 (29 Aralık 2023), 60-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon/issue/81116/1390500>
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. çev. Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, 12. Basım, 2015.
- BayerischerRundfunk. "Integration?: 'Wohnung nicht an Türken'". *BR24*. 26 Ekim 2012. Erişim 12 Nisan 2024. <https://www.br.de/nachricht/anwerbeabkommen-tuerkei-gastarbeiter110.html>
- Baykan, Ali. "Türk-Avusturya Edebi ve Kültürel İlişkilerinin Kaynakları ve Tarihi Gelişim Süreci".
- Bekar, Nurgül. "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi". *Bilge Strateji* 10/18 (31 Mart 2018), 111-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/44282/543808>

- Berner, Heiko. *Status und Stigma: Werdegänge von Unternehmer_innen türkischer Herkunft - eine bildungswissenschaftliche Studie aus postmigrantischer Sicht*. Bielefeld: transcript Verlag, 1. Basım, 2018.
- Bıyıklı, Şükrü. *Yazılı Basın Nefret Söylemi ve Damgalama*. Konya: Tablet Kitabevi, 2023.
- Blume, Lawrence. "Stigma and Social Control". IHS Series. Wien: Institut für Höhere Studien. Institut für Höhere Studien. Temmuz 2002. Erişim 08 Eylül 2024. <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/1443/>
- Cabieses, Baltica vd. "The Impact of Stigma and Discrimination-Based Narratives in the Health of Migrants in Latin America and the Caribbean: A Scoping Review". *The Lancet Regional Health - Americas* 0/0 (2023), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.lana.2023.100660>
- Canatan, Kadir. *Üç Kuşak Boyunca Avrupalı Türkler*. Eskiyei Yayınları, 2024.
- Castles, Stephen vd. *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*. çev. Birsen Aybüke Evranos. Ankara: Gav Perspektif, 1. Basım, 2022.
- Ceyhun, Ozan. *Man Wird Nie Deutscher*. Rowohlt Verlag, 2013.
- Crocker, Jennifer - Lutsky, Neil. "Stigma and the Dynamics of Social Cognition". ed. Stephen C. Ainlay vd. 95-121. Boston, MA: Springer US, 1986. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-7568-5_6
- Çakır, Mustafa. "Almanca'da Türk İmgesinin Kullanımı Üzerine". 1/2053-2062. İzmir, 2012.
- Çayır, Kenan. "Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık". *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. ed. Kenan Çayır - Müge Ayan Ceyhan. 5-15. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012.
- Çelik, Celaleddin. "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma Ve Din". *Milel ve Nihal* 5/3 (01 Eylül 2008), 105-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milel/issue/10456/128004>
- Çınar, Aliye. *Avrupalı Müslüman Türkler'de Kimlik*. Sentez Yayınları, 2017.
- Çil, Nevim. "Stigma und Mobilität: Umgangsstrategien mit reproduktionsmedizinischen Maßnahmen von Nutzer/innen türkischer Herkunft." *Frauengesundheit, Migration und Kultur in einer globalisierten Welt*. 157-165. Frauengesundheit, Migration und Kultur in einer globalisierten Welt. Frankfurt/M.: Mabuse, 2008.
- Derrida, Jacques. "Hostipitality". *Angelaki Journal of the Theoretical Humanities* 5/3 (Aralık 2000), 3-18. <https://doi.org/10.1080/09697250020034706>
- Derrida, Jacques. "Konuksev(-er-/-mez-)lik". *Pera Peras Poros Jacques Derrida İle Birlikte Disiplinler Arası Çalışma*. ed. Önay Sözer - Ferda Keskin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Derrida, Jacques - Dufourmantelle, Anne. *Davet: Konukseverlik Üstüne Dufourmantelle Derrida'yı Konukseverliğin Sorumluluğunu Almaya Davet Ediyor*. çev. Aslı Sümer. Metis Yayınları, 2020.
- Doğanay, Ülkü - Keneş, Hatice Çoban. "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası". *Mülkiye Dergisi* 40/1 (15 Nisan 2016), 143-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/37412/432816>

- Elias, Norbert - Scotson, John L. *The Established and the Outsiders Sociological Enquiry into Community Problems*. London: SAGE Publications, 2. Basım, 1994.
<https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/the-established-and-the-outsiders/book203270>
- Eravcı, H. Mustafa. *Avrupa'da Türk İmajı*. Çizgi Kitabevi, 2010.
- Etchegaray, Nicolle - Correa, Teresa. "Media Consumption and Immigration: Factors Related to the Perception of Stigmatization among Immigrants". *International Journal of Communication* 9/0 (28 Ekim 2015), 20.
<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/3997>
- Figuroa, Ximena Póo. "Medios y racismo en Chile: el sentido común como espacio de letalidad, por Ximena Póo Figuroa - Facultad de Comunicación e Imagen". 15 Temmuz 2020. Erişim 08 Eylül 2024.
<https://feci.uchile.cl/noticias/165293/medios-y-racismo-en-chile-el-sentido-comun-como-espacio-de-letalidad>
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. çev. Ümit Tatlıcan. Say Yayınları, 2010.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. Ayrıntı Yayınları, 7. Basım, 2016.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. ed. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı, 1. Basım, 2012.
- Giddens, Anthony. *Toplumun Kuruluşu*. çev. Hüseyin Özel. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999.
- Goffman, Erving. *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. çev. Ş Geniş vd. Ankara: Heretik Yayıncılık, 7. Basım, 2022.
- Gölcü, Abdulkadir - Çuhadar, Mustafa. "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü". *Ombudsman Akademik*, 71-99.
<https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440215>
- Göle, Nilüfer. "The Voluntary Adoption of Islamic Stigma Symbols". *Social Research: Islam: The Public and Private Spheres* 70/3 (2003), 809-828.
<https://www.jstor.org/stable/40971641>
- Göregenli, Melek. "Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık". *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. ed. Kenan Çayır - Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, ts.
- Habermas, Jürgen. "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak- Siyaset Kuramı Yazıları. çev. İlnur Aka. Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2012.
- Heckmann, Friedrich. "Nation und Integration von Migranten in Deutschland". *Was ist ein Deutscher? - Was ist ein Türke? /Alman olmak nedir? - Türk olmak nedir? Deutsch-Türkisches Symposium 1997 - Türk-Alman Sempozyumu 1997*. 425-438. Hamburg: Edition Körber-Stiftung, 1998.
- Hund, Wulf. D. *Rassismus*. Bielefeld: Transcript Verlag, ts.
- İyi, M. Mustafa (ed.). *Türkiye- Almanya İşgücü Anlaşmasının 60. Yılı, Kesitler: Üçüncü Kuşakla Konuşmalar*. Ankara: Gav Perspektif, 2021.
- Kalter, Frank. "Auf Der Suche Nach Einer Erklärung Für Die Spezifischen Arbeitsmarktnachteile Von Jugendlichen Türkischer Herkunft / in Search of an Explanation for the Specific Labor Market Disadvantages of Second Generation Turkish Migrant Children". *Zeitschrift für Soziologie* 35/2 (2006), 144-160.
<https://doi.org/10.1515/zfsoz-2006-0204>

- Karaman, Haydar. “Onlar, Bizden Daha Çok Hakka Sahip’: Kilis’te Bir Pharmakos”. *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*. ed. Bayram Koca - Duygu Altınoluk. 19-46. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Kaya, Ayhan. *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016.
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat. *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.
- Kaya, İrfan. “Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal Bir Okuma ve Eleştirisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1973-2008. <https://doi.org/10.18505/cuid.346780>
- Kılıç, Sadettin. *Almanya’da Çokkültürlülük ve Göçmen Türklerin Entegrasyonu*. Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Kırdar, Murat G. vd. “The Effect of 3.6 Million Refugees on Crime”. *Journal of Economic Behavior & Organization* 194/C (2022), 568-582. <https://ideas.repec.org//a/eee/jeborg/v194y2022icp568-582.html>
- Klußmann, Uwe - Pieper, Milena. “Zeitbomben in Den Vorstädten”. *Der Spiegel* (13 Nisan 1997), blm. Politik. <https://www.spiegel.de/politik/zeitbomben-in-den-vorstaedten-a-899243ba-0002-0001-0000-000008694129>
- Koca, Bayram. “Kendi Şehrimizde Yabancı Hale Geldik”: Kilis’te Suriyeliler Karşısında Yerliler.” *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*. ed. Bayram Koca - Duygu Altınoluk. 47-74. İletişim Yayınları, 2022.
- Külahçı, Ahmet. “Medyada Göç Ve Göçmen Algısı”. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Lamont, Michèle vd. *Getting Respect: Responding to Stigma and Discrimination in the United States, Brazil, and Israel*. New Jersey: Princeton University Press, 2016. <https://www.hoopladigital.com/title/13283583>
- Lersner, Ulrike vd. “Psychische Belastung von Jugendlichen. Welchen Einfluss haben ein türkischer Migrationshintergrund, Akkulturationsstress und wahrgenommene Diskriminierung?” *Zeitschrift für Klinische Psychologie und Psychotherapie* 44 (01 Ağustos 2015), 147-158.
- Link, Bruce G. - Phelan, Jo C. “Conceptualizing Stigma”. *Annual Review of Sociology* 27 (2001), 363-385. <https://www.jstor.org/stable/2678626>
- Maalouf, Amin. *Ölümcül Kimlikler*. çev. Aysel Bora. Yapı Kredi Yayınları, 58. Basım, 2023.
- Maghularia, Rita - Uebelmesser, Silke. “Do Immigrants Affect Crime? Evidence for Germany”. *Journal of Economic Behavior & Organization (Elsevier)* 211 (2023), 486-512. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2023.05.018>
- Man, Fuat. “‘Günah Keçileri’ ya da ‘Olağan Şüpheliler’ Olarak Suriyeliler”. *Çalışma ve Toplum* 3/50 (01 Ocak 2016), 1147-1170. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71797/1155209>
- Mandel, Ruth. “Integrating Discourses: 50 Years of Turks in German”. 57-61. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Mandel, Ruth. “Turkish Headscarves and the ‘Foreigner Problem’: Constructing Difference Through Emblems of Identity”. *New German Critique* 46 (1989), 27-46. <https://doi.org/10.2307/488313>

- Mcrae, Verena. *Die Gastarbeiter, Daten, Fakten, Probleme*. München: C. H. Beck Verlag, 1981.
- Meier-Braun, Karl-Heinz. “62 Jahre Anwerbeabkommen Mit Der Türkei 30.10.1961 - Anwerbeabkommen Türkei Deutschland”. *Landeszentrale für politische Bildung* (Oktober 2021). <https://www.lpb-bw.de/anwerbeabkommen-tuerkei>
- Merey, Can. *Der Ewige Gast: Wie Mein Türkischer Vater Versuchte, Deutscher Zu Werden*. München, 2018.
- Mertoğlu, Selver. “Avrupa Basınında Türk İmaji: 2017 Türkiye Anayasa Değişikliği Referandumu Öncesi Online İngiliz Basınında Türkler”. *İmgelem* 5/9 (17 Aralık 2021), 609-629. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1008232>
- Otyakmaz, Berrin Özlem. *Auf Allen Stühlen. Das Selbstverständnis Junger Türkischer Migrantinnen in Deutschland*. Köln: Neuer ISP Verlag, 1995.
- Özmen, Sümeyye - Erdem, Ramazan. “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23/1 (30 Ocak 2018), 185-208. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/52998/702901>
- Pescosolido, Bernice A. - Martin, Jack K. “The Stigma Complex”. *Annual Review of Sociology* 41 (Ağustos 2015), 87. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145702>
- Radikal. “Almanya’da Daimi Misafir Türkiye’de Ebedi Gurbetçi”. 16 Nisan 2011. Erişim 11 Kasım 2024. <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/almanya-da-daimi-misafir-turkiyede-ebedi-gurbetci-885221>
- Raskolnikov. “Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri Sözlüğü: Türklere Yönelik Türkçe ve Yabancı Dillerde Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri”. *Ayrımcı Deyiş, Deyim ve Atasözleri Sözlüğü* (blog), 15 Şubat 2012. <https://ayrimcisozluk.blogspot.com/2012/02/turklere-kars-yabanc-dillerde-ayrirc.html>
- Sağlam, Esra. “Ayrımcılık Konusunda Nitel Bir Araştırma: Viyana’daki Türk Göçmenler”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/59 (17 Kasım 2020), 268-295. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/57838/827456>
- Said, Edward W. *Yersiz Yurtsuz*. çev. Aylin Ülçer. Metis Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Slattey, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. ed. Ümit Tatlıcan - Gülhan Demiriz Demiriz. İstanbul: Sentez Yayınları, 7. Basım, 2015.
- Spohn, Margret. *Her Şey Türk İşi Almanların Türklere Hakkında 500 Yıllık (ön)yargıları*. çev. Leyla Serdaroğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Türedi, Hümeyyra. *Damga Siyaseti*. Ankara: İksad Publications, ts.
- Unat, Nermin Abadan. *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1. Basım, 2002.
- Von Lersner, Ulrike vd. “Stigma of Mental Illness in Germans and Turkish Immigrants in Germany: The Effect of Causal Beliefs”. *Frontiers in Psychiatry* 10 (13 Şubat 2019), 46. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00046>
- Yang, Lawrence vd. “Culture and Stigma: Adding Moral Experience to Stigma Theory”. *Social science & medicine* (1982) 64 (2007), 1524-1535. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.11.013>
- Yeğenoğlu, Meyda. *Avrupa’da İslam, Göçmenlik Ve Konukseverlik*. çev. P. Burcu Yalım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012.

- Yılmaz, Gaye. “Avrupa’da Yaşayan Türkiyelilere Dair Gurbetçi Ve Almanci Söylemlerinin Yeniden Düşünülmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Göç Özel Sayısı (30 Kasım 2017), 1473-1490.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/53207/706604>
- Yurdakul, Hasan. *Göçmenlik Damgası Medyada Göçmenin Anlamsal Kurulumu*. Astana Yayınları, 2020.
- Yzerbyt, Vincent - Schadron, Georges. “Kalıpyargılar Ve Sosyal Yargı / the Stereotype and the Social Judgement”. çev. İbrahim Işıtan. *Islamic University Europe Journal of Islamic Research* 8 (2015), 23-81.
- Zaimoğlu, Feridun. *Kanak Sprak/Koppstoff Die gesammelten Mißtöne vom Rande der Gesellschaft*. Köln: Kiepenheuer & Witsch Verlag, 2011.
- Almanya’daki Türk Varlığı Bibliyografyası*. İstanbul: Türk-Alman Üniversitesi, 2022.
- Statista. “Ausländer in Deutschland nach Herkunftsland 2023”. Erişim 09 Haziran 2024.
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1221/umfrage/anzahl-der-auslaender-in-deutschland-nach-herkunftsland/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Erişim 30 Haziran 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=damga>
- “Der Spiegel 16/1997 - Inhaltsverzeichnis”. Erişim 10 Eylül 2024.
<https://www.spiegel.de/spiegel/print/index-1997-16.html>
- Der Spiegel*. “»Die Türken kommen - rette sich, wer kann«“ (29 Temmuz 1973), blm. Politik.
<https://www.spiegel.de/politik/die-tuerken-kommen-rette-sich-wer-kann-a-5b1ba6e5-0002-0001-0000-000041955159>
- Oxford English Dictionary*. Erişim 08 Eylül 2024.
<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=stigma>